

Univerzita Palackého v Olomouci

Filosofická fakulta

Katedra klasické filologie

Soňa Vymazalová

III. ročník- prezenční studium

Obor: latinská filologie a společenské vědy se zaměřením na
vzdělávání

Proměny řecké literatury v mytologii

Mythology in Greek Literature in the Classical Period

Bakalářská práce

Vedoucí práce. PhDr. Jan Janoušek, PhD.

Olomouc 2009

Potvrzuji, že jsem bakalářskou práci s použitím uvedené literatury a instrukcí konzultanta vypracovala samostatně.

Obsah

1.	Úvod.....	1
1.1.	Postava Élektry v antických dramatech.....	1
1.2.	Aischylova „Oresteia“.....	2
1.3.	Rozbor Aischylovi „Oresteie“.....	4
1.4.	Sofoklova „Élektra“.....	8
1.5.	Odras ženské problematiky v Sofoklových hrách.....	10
1.6.	Stavba Sofoklovi „Élektry“.....	11
1.7.	Euripidova „Élektra“.....	13
1.8.	Euripidova tragédie „Orestés“.....	14
1.9.	Rozbor Euripidovi „Élektry a Oresta“.....	16
2.	Ženské postavení v počátcích star. Řecka.....	17
2.1.	Kréta a Mykény.....	17
2.2.	Ženy v „Iliadě a v Odyssei“.....	18
2.3.	Klasické Řecko.....	23
2.4.	Hetéty.....	28
2.5.	Postavení žen ve Spartě.....	29
2.6.	(Ne)práva žen ve starověkém Řecku.....	29
2.7.	Žena v době hellenismu.....	31
3.	Manželství a láska v tragédiích.....	32
4.	První pokusy o emancipaci.....	34
5.	Pohledy řeckých filosofů a významných osobností na ženy a manželství.....	35
6.	Élektra v moderním dramatu.....	40
7.	Závěr.....	45

1. Úvod

Cílem mé práce je posoudit jak se dívali na postavu Élektry tři nejnámější řečtí tragikové a jak se do jejich díla promítla problematika postavení žen v tehdejší společnosti a jak se vůbec tragikové dívali na manželství, lásku a ženy všeobecně a zda také zanechala Élektra stopy v moderním dramatu.

Élektra je jedna z ženských nejkontroverznějších postav antické mytologie.

Vrátíme-li se však úplně na začátek, k původu jména *Élektra*, zjistíme, že se jenom takhle nejmenovala nám známá smrtelná žena, ale že jméno sahá až k samému božstvu. Jméno „Électra“ znamená v překladu „zářící“. Podle Hesioda byla Élektra dcerou titána Ókeana a jeho manželky Thétydy. Po té se provdala za boha přírodních úkazů na moři Thaumanta a měla s ním čtyři děti, bohyni duhy Íridu a Harpyje.

Druhá nositelka tohoto jména byla dcerou Titána Atlanta a Ókeanovny Pleióny, narozena na ostrově Samothráké, který je nazýván podle ní „νήσος Ἡλεκτρής Ατλάντιδος.“ A udržoval se tam tak proto její kult. S nejvyšším bohem Diem měla syna Dardana, jehož pravnuk Ílos byl zakladatel Tróje. Po smrti ji Zeus proměnil na nebi s jejími šesti sestrami v souhvězdí Plejád. Élektra si však po dobytí Tróje rozpustila ze žalu vlasy a dodnes bloudí po nebi jako kometa.¹ Už zde můžeme postřehnout trochu ironie, kdy Élektra, matka zakladatele Tróje, oplakává zničení Tróje, zatímco smrtelná Élektra, dcera mykénského krále Agamemnona, vůdce války proti Tróji, se raduje z dobytí a oslavuje návrat svého otce. Pausaniás dokonce uvádí jinou Élektru jako sestru Kadma, což byl thébský král a podle ní je nazvaná thébská brána.

¹ Zamarovský, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. 1. vyd. Nakladatelství Brána, 2000, s.112-113.

1.1. Postava Élektry v antických dramatech

Nyní se dostávám k nejdůležitější postavě mé práce, k Élektře, známé z klasických dramát.

Všeobecně se má zato, že je to dcera Agamemnona a Klytaimnéstry. V nám známých eposech Ilias a Odyssea se ještě tato postava nevyskytuje, je kladen na ní důraz až v dramatech klasické doby. První zmínka se objevuje u lyriků, zejména u Xantha nebo u Stesichora, kde lze ztotožnit Élektru se ženou jménem Laodiké, která se vyskytuje u Homéra. U básníků dostala Élektra své jméno, protože se dlouho nedočkala vdavek a dodnes, řekla bych, je to symbol truchlící, osudem postižené, žijící bez lásky, ženy. Ale již ve Stesichorově tragédii začíná být důležitou postavou v tragédii **Oresteia**. Aischylos přebírá od něj již zpracovanou a členěnou tragédii. Již zde se objevuje Klytaimnéstřin sen, již zmíněná postava Élektry, paidagógos a Erínye. Stesichoros viděl Klytaimnéstru jako princip zla. Matkovražda má v eposu figurovat jen jako odpověď na vraždu manžela. Očekává však následky. Následky jsou šílenství a s ním spojené Erínye, dokud nezasáhne Apollón. U Stesichora chce Klytaimnéstra dokonce zabránit vraždě Aigistha, zatímco u Aischyla je přivolána až po Aigisthově vraždě.

1.2. Aischylova „Oresteia“

Jak už jsem se však zmínila, nejoblíbenější byla u antických tragédů. Hlavní dějová linie je, že poté co se Agamemnon vrátí vítězně z tažení proti Tróji, je úkladně zavražděn svou manželkou Klytaimnéstrou a jejím milencem Aigisthem, svým bratrancem, kterému jde o vládu nad Mykénami.

Élektra je však věrná svému otci a zapřísahá se, že se vrahům otce pomstí. Nástrojem její pomsty má být její mladší bratr **Orestés**, kterého se chce zbavit Klytaimnéstra, neboť se bojí pomsty. Oresta však Élektra zachrání. Podle Sofokla ho dá starému paidagógovi, zatímco v Senekově tragédii Agamemnon ho přijme Strofios, focký král. A vychovává ho spolu se svým synem Pyladem, který se stane jeho nejlepším přítelem.

Élektra zatím žila bídný život, plný trápení a chudoby, stále neprovdaná, toužící jen po pomstě. Podle Euripida ji chtěl Aigisthos také zabít, ale zachránila jí prý Klytaimnéstra. Zatímco u Seneky se říká, že utekla spolu s **Kassandrou** do altánku, ale nakonec prý byla uvězněna do žaláře. Zde však můžeme postřehnout první rozpor, neboť Cassandra byla podle Sofokla zavražděna společně s Agamemnonem. V Sofoklově tragédii je však Élektra uzavřena v domě, kde je s ní špatně zacházeno, má škaredé šaty, hladoví, atd...., je s ní zacházeno spíše jako s otrokyní. Vypadá to, že Élektra je odsouzena žít ve věčné samotě a ani u Sofokla není zmínka o nějakém nápadníkovi na rozdíl u Euripida, který píše, že byla kdysi dokonce zasnoubena s Kastorem, jedním z Dioskúrů, dříve než byl zbožštěn. Podle Euripida měla být dokonce provdána na daleké mykénské panství, aby jí byla znemožněna pomsta. Její dům je prý daleko na nějakém skalním útesu.

Élektra však stále myslí na Oresta a toužebně očekává jeho příchod. Na konec se přeci jenom dočká. Poznává ho podle jeho kadeří, které Orestés ustříhl a obětoval otci na hrobě, jak je řečeno v Aischylově Oresteji, kde se objevuje v druhém díle tragédie nazvané **Úlitba na hrobě**. Élektra je poslána Klytaimnéstrou obětovat na hrob, protože Klytaimnéstra měla zlý sen o hadovi. Neví však, jak má obětovat bohům, jestli má žádat přímo smrt vrahů za smrt otce, či na to má jen potupně myslet. Služebné samy postižené krutovládou podporují Élektru, aby se nebála použít ostrá slova a vše vpravdě vylíčila. Élektra zde vzpomíná otci svůj život a osud Orestův, který je její jediná spása. Na vrahy uvaluje kletbu a přeje si jejich smrt, zároveň chce být čistší než její matka. Zde je zajímavé, že sice chce být čistší než matka, zřejmě má na mysli morálně, ale neváhá si přát smrt své matky a přitom se jí sama neodvažuje zabít. Poté dojde již k zmíněnému poznání sourozenců. Orestés, který se vrátil z fóckého království, kde byl vychováván Strofiem, kam ho poslala sama Klytaimnéstra, zřejmě z obavy ze mstitele, je sám hnán žádostivostí po pomstě, kterou mu dal za úkol vykonat sám Foibos Apollón a tudíž to bere jako spravedlivé poslání. V tom ho utvrdí ještě víc onen sen o hadovi, v němž onen had má být on sám. Poté jdou vykonat svůj čin, Orestés se dostane Istí do domu, když oznámí jako posel, že Orestés je mrtev,

Klytaimnéstra s předstíraným žalem pustí do domu a nechá přivolat Aigistha, který je mimo dům, že má přijít se zbrojnoši. Důležitou roli v této chvíli hraje Orestova chůva a sbor, který chůvě nakáže, aby vyřídila Aigisthovi, aby přišel bez stráží. Nejprve je zabit Aigisthos a poté Klytaimnéstra, která zkouší Oresta obměkčit tím, že odhalí svůj prs a v Orestovi se na chvíli probudí cit k matce a váhá. Pyladés mu však připomene věštbu Apollónovu a tím ho utvrdí ve správnost činu. Zabije matku a propadá lítosti a výčtkám, je hnán Líticemi. Élektra už není více zmiňována.

1.3. Rozbor Aischylovi „Oresteie“

Élektra hraje v této části spíše podněcující roli k Orestově činu. Bere ho spíše jako nástroj své pomsty, dále se o Oresta nestará. Sama se neodvážila vykonat vraždu především matky, kdyby byla čin spáchala, nabízí se zde otázka, zda by to byl čin souzen podle práva krevní msty, protože ona byla stejné krve jako Agamemnón a její matka a nebo jestli by byla brána jako obyčejná vražedkyně. A tudíž zde můžeme vidět, jaká práva byla vkládána do rukou muže, dědice, který mohl vraždu vykonat s téměř čistým svědomím. Svědčí to o tom, že zde byla nerovnoprávnost žen a mužů.

Zvláštní je, že neodsuzuje otce za to, že obětoval její sestru Ifigenii kvůli úspěšnému tažení, vůbec se o ní nezmiňuje a též neodsuzuje to, že otec byl nevěrný její matce. Ani se nesnaží matku pochopit. A také je zvláštní, že matka nenašla ve své dceři jakožto ženě nějaké pochopení nebo soucit. V Élektře je úplně potlačen cit k matce.

Aischylos vychází ze zvyků tehdejší doby, 5. stol. př.n.l., kdy žena byla brána jen jako strážkyně domu a ochránkyně semene, které pochází od muže.

Klytaimnéstra je v tomto díle líčena jako sebevědomá žena na tehdejší dobu a tak trochu se zde vymyká konvencím tehdejší společnosti, která se na jednu stranu dělá před Agamemnonem věrnou manželkou a strážkyní domu a na druhé straně ho neváhá zabít. Jako hlavní důvod uvádí

manželovo cizoložství a obětování její nejmilejší dcery Ifigenie. Na svou obhajobu použije argument, že je na tento dům uvalena kletba a že tu vraždu ve skutečnosti vykonali démoni domu, kteří si ji na tento účel propůjčili. Tento argument však sbor nepřijme. Pro nás ženy v moderní době je celkem pochopitelné, že Klytaimnéstra žárlila na Kasandru, i když zabití manžela zrovna není vhodné řešení. Bohužel pro Klytaimnéstru tehdejší společnost uznávala, že mohl mít muž více souložnic, což se nám nyní zdá přinejmenším nesprávné a většinou to odsuzujeme. Klytaimnéstra se v podstatě postavila tehdejšími konvencím, protože nechtěla být podváděna. V její neprospěch zde však hraje naopak argument, že ona sama podváděla.

Naproti tomu Orestés vidí otce jako bojujícího, který živí svou „sedící ženu“ a proto si matka zaslouží být zavražděna. Jelikož je žena, jak už jsem se výše zmínila brána „jen“ jako ochránkyně semene při plození dítěte a protože podle bohyně Athény může otcovství být i bez matky (tato představa vyplývá z mýtu o zrození Athény z Diovi hlavy bez matky), tak je Orestés nakonec osvobozen. Je zde zastáván názor, že mužská nadvláda má větší váhu než „zmužilé srdce“.²

Na tomto příkladě je vidět přechod od mateřskoprávního zřízení k otcovskoprávnímu zřízení. Orestés zabil matku Klytaimnéstru, aby pomstil svého otce. Podle mateřského práva je vrahem, protože je spřízněn jen s matkou a ne s otcem. Podle otcovského práva však konal správně, neboť povinnost krevní msty mu přikazuje zabít matku. Erinye zde zastupují staré mateřské právo, oproti tomu Apollón a Athéna nové otcovské právo. Toto si můžeme ukázat na jednom z dialogů mezi Orestem a Erínyí:

Orestés. Proč jsi ji (matku) nepronásledovala, když žila,

Erinye: Nebyla pokrevně spřízněna s mužem, kterého zabila.

Orestés: Říkáš, že já jsem však z krve své matky?

Erinye: A copak tě, krvavý, nenosila pod svým srdcem? Zapřeš drahou krev své matky?

Další důkaz tohoto přechodu je rozprava mezi Apollónem a Erínyí:

² Vogt, J. *Von der Gleichwertigkeit der Geschlechter in der buergerlichen Gesellschaft der Griechen*. 1. vyd. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1960, s. 50.

*Apollón: Matka není ploditelkou svého dítěte...Otec plodí, ale matka obstarává zástavu.*³

Apollón dokazuje své tvrzení tím, že upomíná na to, že Pallas Athénu zplodil jen otec Zeus, když mu vyskočila z hlavy. Erinye na to:

Erinye: Chceš zničit mocnosti temných dob?

Poté rozhodne Athéna svým kamínkem, přikloní se k otcovskému právu. Erinye se sborem na to reagují takto:

*„Ó, noví bohové! Starý zákon a prastaré právo strháváte a chcete nám ho vyrvat z rukou.“*⁴

Co se týče formální stránky, je *Oresteia* jedinou dochovanou trilogií ve smyslu Aischyla. To znamená, že je zde jednotné jednání propojené třemi dramaty. Nejde zde o racionální posloupnost. Tvoří tři do sebe uzavřené kruhy, které jsou jen z nutnosti na sebe navázány.

Co se týče hlavních vrcholů, tak v *Agamemnonovi* je to příslib chóru na naději, že se vše obrátí k dobrému. Vzápětí však zmiňuje prokletí Átreovců. Klytaimnéstra se svým činem pokusila udělat „*ατη*“ přes usmíření konec, dalo by se říci „*klid zbraní*.“ Druhý díl trilogie *Úlitba na hrobě* však nevychází z konce předchozího dílu, ale začíná opět beznadějí. Přechod ke druhému dílu tvoří scéna, kde vystupuje Aigisthos. Začíná nový boj nové generace, kde je Orestés mstitelem. Toto vyvrcholí matkovraždou, která je vnímána jako vítězství slabších. Najednou však nastává propad a objevuje se otázka, zda byla matka skutečně vinna.

Z hlediska techniky Aischylos pokročil. Dokázal udělat jednání živé a zavedl druhého herce, tím pádem kladl důraz na dialog.

Projevuje se zde i Aischylův vlastenecký cit, kdy ve třetím díle je Orestův soud v Athénách před areopagem.⁵ Areopag je zde důležitou institucí, díky které zde Aischylos poukazuje na soudobou politickou situaci. Orestés je předveden před areopag, protože tomuto úřadu náležela pravomoc soudit hrdelní zločiny. Aby byl Orestés zbaven viny, musí do Athén před areopag, který je podle Aischyla zřízen právě pro tuto příležitost. Areopag

³ Aischylos. *Řecká dramata*. 1. vyd. Praha. Mladá fronta, 1976, s. 124, 130.

⁴ Aischylos. *Řecká dramata*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1976, s. 129-130.

⁵ Howald, E. *Die griechische Tragedie*. 1. vyd. Muenchen und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 1930, s. 83-91.

bude muset jednou provždy soudit hrdelní zločiny. Podle staré attické báje byl Orestés zproštěn viny soudem dvanácti bohů. Argejská tradice neumisťuje soud nad Orestem do Athén, ale do Argolidy. Aischylos změnil attickou báji tím, že soud bohů nahradil areopagem. Proč to bylo zrovna takhle?

Tři roky předtím, než napsal Aischylos *Oresteiu*, využil Efialtés s Periklovou podporou toho, že Kimón byl nepřítomen, protože se účastnil bojů po boku Sparty proti Messénii a významně omezil pravomoci areopagu, protože ten měl po řecko-perských válkách politickou moc, která spočívala v „poručnictví“ nad státem a nad legislativou. A na to právě reaguje Aischylos. Chce jasně ukázat novou situaci a chce jasně ukázat, že areopag vznikl s jasně vymezenými pravomocemi. Toto vyjadřuje slovy Athény, kdy dojde k rozsudku nad Orestem. Často tragikové vkládali důležitá rozhodnutí do úst bohů. V tomto případě je to Athéna., která promlouvá k obci. Aischylos nechává vyslovit Athénu názor, že toto zřízení mělo v době svého vzniku velké pravomoci, o nichž všichni občané vědí, že byly Efialtem zúženy. Toto naznačuje Athénin výrok (v. 693) : „ *Ačli sami občané své řády nepoškodí změnami.*“⁶ Toto zasedání má však stále velkou úctu, neboť zdržuje občany od zločinu, neboť vzbuzuje strach a úctu.⁷ Byly rozlišeny nejzávažnější zločiny, jejichž symbolem je zde matkovražda. Důležité bylo, že vládne nedotknutelná autorita soudu a představa celkové zákonnosti, jejíž součástí je trvalá životnost areopagu. Všechny změny bylo potřeba slavnostně stvrdit příslibem svornosti. Vše mělo být v harmonii, která byla typická pro demokratickou ideologii. Aischylos vycítil, že se po Efialtově zavraždění schyluje k občanské válce mezi Athénami a Spartou. Tuto jeho domněnku vyjadřuje Athénin výrok (v. 864-866): „ Válka buď venku, jen ne uvnitř...“; „ to snadno se stane; však doma boj kohoutů si nepřejí.“⁸ Také se zde ukazuje Orestovým výrokem spojenectví mezi Argem a Athénami uzavřené proti Spartě, (v.765-769) „ chci tvému lidu a té zemi zde dát pod přísahou na vše časy slib, že nikdy,

⁶ Canfora, I. *Dějiny řecké literatury*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001, s. 148.

⁷ Canfora, I. *Dějiny řecké literatury*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001, s. 148.

⁸ Canfora, I. *Dějiny řecké literatury*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001, s. 149.

kdo mé zemi pohládne, sem nepřítáhne s vojskem ve zbroji. My sami, i když v hrobě budeme, vše nezdarem a trudy zmaříme.“⁹

Co se týče charakterů, tak zde Agamemnón reprezentuje „jen“ královský status. Klytaimnéstra má proměnlivý charakter. Nejprve je zlá a pokrytecká, zatímco ve třetím díle, v určité izolovanosti, je její požadavek na pomstu oprávněný¹⁰.

1.4 Sofoklova „*Élektra*“

Naproti tomu u Sofokla a Euripida je *Élektra* více propracována. Jsou zde určité rozpory s Aischylovou *Oresteiou*. U Sofokla je Orestés zachráněn *Élektrou*, která jej dá na výchovu starému paidagógovi a ten ho předá Strofiovi. Také je zde uváděn odlišný způsob vraždy Agamemnona, který je prý zavražděn sekerou a nikoliv v lázni.

Élektra je zavřena v paláci a je s ní zacházeno jako s otrokyní, má také zákaz vycházet ven. Když je však Aigisthos pryč, tak vyjde před palác a tam si stěžuje služebnicím, které představují sbor.

V průběhu jejího bědování se dozvídáme, jak je nešťastná nad svým osudem a také proč tak odsuzuje matku. Vychází z toho, že matka zneuctila posvátnost manželství, že prý čin provedla jen kvůli proradnému Aigisthovi a zároveň zde obhajuje otcovo obětování Ifigenie. Z toho vyplývá, že pro *Élektru* je důležitější posloužit lidu a vojsku a vypadá to, jakoby jí ani nebylo líto sestry a připadá jí to normální a ani náhodou nepřipouští, že by se Agamemnón zachoval v něčem špatně. K matce cítí přímo odpor a Aigistha považuje za zbabělce.

Klytaimnéstra jí vyčítá, že si za svůj osud může sama a prý se jí chce zbavit kvůli sobě a otce má prý jen jako záminku. V jednom momentě *Élektra* uznává, že by se takhle asi chovat neměla, ale vzápětí obviňuje matku, že jí k tomu dohnala sama. Sbor též vyčítá *Élektře*, že si za svůj osud může z části sama, protože pořád běduje a nechce se vzdát svého žalu a také proto, že její povaha je velice vášnivá a zpupná. *Élektra*

⁹ Canfora, L. *Dějiny řecké literatury*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001, s. 149.

¹⁰ Howald, E. *Die griechische Tragodie*. 1. vyd. Munchen und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 1930, s.83-91.

odmítá přestat truchlit, prý by tím zneuctila památku otce, kdyby přestala. Také si stěžuje na nepřátelství matky: “Má matka, jež mi dala život, jest mi nejvyšší nepřátelská; v domě svém já s vrahy svého otce musím dlít, ...”.¹¹ V tom jde obětovat dary na hrob Chrýsothemis, mladší sestra Élektry, která je spíše opak Élektry, je poddajná postava, neodporuje novému vládci a své matce, i když sama nenávidí vrahy, a k tomuto se snaží přesvědčit i Élektru, ta však jejími radami opovrhne a považuje ji spíše za zbabělou a nevěrnou otci. Chrýsothemis ji varuje, že jí hrozí smrt, Élektra však neposlechne a stále se na ni dívá jako na zbabělce. Vyzvídá na ní, proč jde obětovat. Matce se zdál totiž zlý sen. Ten se zde liší od Aischyla. Prý k ní přišel ve snu Agamemnón, vzal žezlo a zasadil ho před krb do země, vyrostl z něho strom, který obepnul celé Mykény. Élektra jí radí, jak má obětovat, má si ustříhnout jen své kadeře. A tak dojde k tomu, že Chrýsothemis podle vlasů poznává Oresta.

Zatím však k paláci přichází poslové- starý paidagógos a hlásí, že Orestes zemřel, tudíž, když přijde Chrýsothemis s tím, že se Orestes vrátil, tak jí Élektra odmítá věřit a tvrdí jí, že Orestes je mrtev. Élektra je zoufalá a oplakává Oresta, zatím co Klytaimnéstra se raduje, že je mrtev, protože jí Orestes sliboval smrt. Projevuje se zde u Élektry větší zájem o Orestův osud než v Úlitbě na hrobě u Aischyla. Chrýsothemis v záchvatu zoufalství je v té chvíli odhodlaná pomoci v čemkoliv Élektře, která je ochotna vykonat vraždu sama. Myslí tím však vraždu Aigistha, nezmíní se o matce. Chrýsothemis však odmítne.

Orestés se nechává sám poznat a pomůže mu v tom otcova pečeť. Když Orestés zabije matku, necítí Élektra ani náznak lítosti nebo výčitky svědomí, dokonce se raduje, Orestés ji však mírní, že to není vhodné. Poté je zabit Aigisthos, který je zde líčen jako krutý člověk.

¹¹ Sofokles. *Tragédie*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1975, s. 90.

1.5. Odras ženské problematiky v Sofoklových hrách

Sofoklés se zabýval ženskou tematikou více, připadá mi, že byl více ženám nakloněn. Jeho tragédie se často jmenují podle jeho hrdinek. Objevují se v nich různé charaktery. Například jeho hra *Déianeira*, jež byla manželkou Herakla a na níž dokazuje, čeho všeho jsou ženy schopny, jen aby si udržely lásku muže. Déianeira si chtěla pojistit lásku muže a tak použila plášť kentaura Nessa, který byl však napuštěn jedem a tak svému manželovi nakonec přivodila smrt. Ten se napřed pomátl, zabil Déianeiru před zraky syna Hylla, který byl spíše na straně matky, aby zjistil, zda pro něj více znamená znetvořený otec nebo matka. Tady je zajímavý poznatek, že muž mohl vyzkoušet věrnost své ženy, ale naopak to nebylo možné.

Co se týče jeho další tragédie *Antigona*, kde je Antigona, dcera krále Oidipa, líčena zcela kladně. Spor začne tehdy, když zemře thébský král Oidipus a dojde tak ke sporu mezi jeho dvěma syny, Eteoklem a Polyneikem, kteří však svého otce zavrhli, o trůn. Eteoklés se spolčí se svým strýcem Kreontem a Polyneikos je vyhnán z Théb. Brzy však vytáhne proti Thébám s cizím vojskem a oba bratři se navzájem pobijí. Zatímco Eteokleovo tělo je náležitě pohřbeno, tak Polyneikovo tělo zůstává nepohřbeno ležet za hradbami na příkaz Kreonta, protože přitáhl s cizím vojskem. V tu chvíli se na scéně objevuje Antigona, která ví, že musí bratra pohřbít, aby jeho duše mohla najít klid a v míru mohla odejít do říše mrtvých. V noci je Antigona zahalena bohy a pohřbí jeho tělo. Kreon však na vše přijde a Antigona je souzena. Ona však nic nezapírá a je tak odsouzena k smrti spolu s její sestrou Isménou. Ta je ochotna oběť přijmout, Antigona je však proti. Nakonec je Antigona zaživa zazděna v královské hrobce. Jediný, kdo je na její straně, je její snoubenec Haimón. Lid je jí sice taky nakloněn, ale ze strachu mlčí. Kreonta však varují bohové, že udělal chybu a tak jde Antigonu osvobodit, ta je však již oběšena a vedle ní se zavraždí i Haimón a tato reakce vyvolá další reakci, že se zabije i královna Eurídíké.

Sofoklés zde staví proti sobě božský a světský zákon a Antigona je si vědoma, že porušit božský zákon se nevyplácí. Taky bychom zde mohli najít počátky figury tzv. „*deus ex machina*“ neboli „*bůh ze stroje*“, která je typická pro tragiky 5. st. př. n. l a kterou plně využil Euripidés. Tento princip používali vždycky, když už si nevěděli rady. Například zde při zahalení Antigony nebo u Euripida, kde to můžeme vidět v tragédii *Orestés*.

1.6. Stavba Sofoklovi „Élektry“

Élektra na rozdíl od ostatních Sofoklových tragédií má již přes chórovou lyriku utvořenu posloupnost scény. Pro Sofokla i Aischyla je vítězství slabých dětí Agamemnona morálně oprávněné. Matkovražda ještě umocňuje obtížné postavení dětí, ale to jim neubírá na našich sympatiích, neboť matka je zločinka. Matkovražda má být z náboženských důvodů potrestána, ale nakonec je Orestés stejně osvobozen díky delfskému bohu podle Aischylových předchůdců. Jeho čin byl omluven šílenstvím. Proto Sofokles pokračování pověsti vynechal.

V Sofoklově *Élektře* stoupá napětí až do poslední scény, kdy je zabit Aigisthos.

Poznání sourozenců je spíše uvolňující prvek. Je to jeden z rafinovaných prvků, které používá Sofoklés ke gradaci děje. Napíná děj také tím, že zdvojuje jednání a osoby. Zářný příklad je *Élektra* a její sestra Chrýsothemis. Chrýsothemis je následovkyně Ismény v *Antigoně*. Nebo postavy paidagóga a Oresta, kde jde o zvěstování o smrti Orestově kde sám Orestés přináší jakoby svůj popel. Potom postavy paidagóga a Chrýsothemis zmizí.

Je zde také problém v objektivním a subjektivním dění. Posluchač ví mnohdy někdy víc než samy postavy. Zřetelné je to ve scéně, kdy Aigisthos je napálen Istí, a tak se stává silný brzo poraženým. Posluchač však nevěděl, zda se čin povede. Zda má sympatická strana vyhráno. Například zpráva o Orestově smrti znamená pro *Élektro* beznaděj, myslí si, že musí jednat sama, ačkoliv každý vidí, že by byl její pokus nesmyslný. S poznáním Oresta dochází k prvnímu obratu, a proto je častá

tendence vidět v něm vrchol dramatu. Zde vidíme dvakrát proměnu charakteru Élektry. Při poznání Oresta je měkčí, ale poté opět tvrdá. Její jásot je křik pomsty. Postava Élektry jako výraz slabosti a ublíženosti zastiňuje Oresta, který si oproti ní žil „v klidu“ ve vyhnanství.

Prologová scéna dává naději dobré straně a nastiňuje atmosféru. Neštěstí Élektry je tak působivé, že nás nenechá lhostejnými. I sbor je na její straně. Chrýsothemis je nositelkou naděje, když sděluje obsah Klytaimnéstrina snu. Také rozhovor Élektry s Klytaimnéstrou posiluje naději, aby to byl o to větší kontrast se zklamáním. Zklamání zvěstuje paidagógos. I když víme, že je to lež, tak přesto musíme soucítit s Élektrou. Naopak Klytaimnéstra zcela vítězí nad Élektrou. Zklamání dovrší Chrýsothemis, když říká, že viděla Orestovy stopy. Zoufalé rozhodnutí Élektry, že něco provede, zračí, že se musí něco stát. Sbor vidí v tomto místě bod utrpení, protože se rozkmotřily i sestry, ale stojí pořád na Élektřině straně. Nejvíce dojemný vrchol hry je, když Orestés přichází se „svou urnou“ a mluví o „své smrti“ a Élektra bere urnu. Hlavní bod je Aigisthova vražda.¹²

Důležitou roli hraje také u Sofokla pojem *diké*, která jednak znamená „spravedlnost“ a také „*princip řádu*“, „*rovnováhu*.“ U Sofokla se naplňování spravedlnosti děje přirozeným způsobem v jednání hlavních postav. Božstvo dává tomu dění všeobecnou platnost. Porušení řádu nebo rovnováhy vyžaduje nutně nápravu, tak může být obhajován čin Oresta a Élektry, kde zabití Agamemnona a uchvácení moci Aigisthem bylo proti řádu a vražda Klytaimnéstry má tento řád navrátit zpátky. Neřeší se zde matkovražda.¹³

¹² Howald, E. *Die griechische Tragodie*. 1. vyd. Munchen und Berlin: Varlat von R.Oldenbourg, 1930. s.111-117.

¹³ Sofoklés. *Tragédie*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1975. s. 12.

1.7. Euripidova „Élektra“

Co se týče Euripidovi Élektry, je zde osud jeho postavy zcela odlišný od Sofoklovi Élektry.

Po smrti Agamemnona je Élektra provdána Aigisthem za starého mykénského rolníka na venkov, i když měla mnoho urozených nápadníků, ze strachu, že by mohla porodit urozené děti, které by se mohly mstít za Agamemnona. Původně ji chtěl Aigisthos dokonce zabít, ale Klytaimnéstra ji zachránila, protože nechtěla vzbudit u bohů ještě větší hněv. Orestés byl zatím vychováván u Strofa, fockého krále, kam ho odvedl starý otcův pěstoun. Aigisthos prý nechal vypsát i odměnu za zabití Oresta. Co se týče mykénského rolníka, byl sice dobrého původu, ale byl chudý majetkem a tím tak ztratil urozenost. Tady se objevuje poukaz na to, že v té době nehrál možná velkou roli dobrý původ, ale výše majetku.

Élektra chápe svůj sňatek spíše jako vyhnanství a vůbec se nezmiňuje o tom, že ji Klytaimnéstra zachránila. Élektra je sice ráda, že našla v rolníkovi dobrého přítele a přijímá i úděl hospodyně, ale stále si stěžuje na svůj osud. Najednou se objevuje Orestés s Pyladem. Élektra si s ním začne povídat a stěžuje si na svůj život, vzpomíná také, jak byla zasnoubena s Kastorem, jedním z Dioskúrů, než byl zboštěn.

V tomto případě pozná Oresta starý pěstoun podle jeho jizvy nad okem a sdělí to Élektře. Ta je nadšená a zosnují spolu plán na vraždu. Orestés zabije Aigistha na poli, když Aigisthos obětuje nymfám. Zajímavá a prorocká pasáž je ta, když se Aigisthos baví s nepoznaným Orestem a přitom rozřezává tele, kterému chybí jaterní lalok a žluč je přeplněná žlučí a to mu nevěstí nic blahého a přímo přitom se svěřuje, kdo je jeho nepřítel. Diváci zde již tuší, co se přihodí, ví víc než Aigisthos.

Poté donese jeho hlavu Élektře. Élektra v dialogu k němu, ukazuje na něm, jak byl ubohý a jak se nechal ovládnout od ženy a že je to hanba každého muže, nad kterým má převahu žena. Promítá se sem typická nadvláda a moc muže v tehdejší době.

Klytaimnéstru nalákala do domu Élektra Istí, že se jí narodilo dítě a již uplynulo deset dnů od porodu. V této době se konala slavnost jmenin a také očista rodičky. Klytaimnéstra se diví, že tuto očistu neprovedla

porodní bába. Klytaimnéstra najednou lituje, že vyhnala Oresta a Élektru a Élektra se naoko tváří smířlivě, také připomíná důvody, proč zabila Agamemnona, kvůli obětování Ifigenie a hlavně proto, že si dovedl domů milenku Kasandru, a proto si i ona našla milence. Naznačuje zde, že v té době mohl mít muž bez viny milenku a žena ne. Klytaimnéstra se zde svým krokem postavila dobovým konvencím. Sbor však neuznává tuto obhajobu, hlásá, že správná žena má vše od muže snášet.

V domě má být spáchána vražda, Orestés však, když vidí z dále matku, dostává pochybnosti a dokonce obviňuje Apollóna ze špatné věštby, uvědomuje si, že za zabití matky ho čeká těžký trest. Klytaimnéstra v poslední chvíli ukazuje Orestovi ňadro a Orestés je ještě ve větších rozpacích. Nakonec však podporován Élektrou čin spáchá. Po činu však začnou Orestés i Élektra litovat a mají strach ze své další budoucnosti. V tu chvíli se jim zjeví Dioskúrové jako „deus ex machina“ a zvěstují jim, co mají dělat. Orestés má jít na Áreúv pahorek, kde má být souzen a pokud budou hlasy rovné, tak je osvobozen. A potom jít do Arkádie, kde byla svatyně Lykejská a dále jít na istmickou šíji, kde založí město Oresteion.. Matku má pochovat Meneláos a Helena, která ve skutečnosti zůstala v Egyptě a do Tróje odešel jen její stín. Dioskúrové dávají vše za vinu Apollónovi Foibovi. Élektra si má vzít Pylada a odejít do Fókie. Vlastně se z obou stávají mykénští vyhnanci a opět tak nezískávají vládu nad svým rodným domem.

1.8. Euripidova tragédie „Orestés“

Další Euripidova tragédie, která v podstatě navazuje na předchozí Élektru, pojednává o osudu Oresta a Élektry po zavraždění Klytaimnéstry. Oba má postihnout nešťastný osud, mají být souzeni občany Argu a pokud tak občané rozhodnou, mají být ukamenováni. Orestés leží v paláci a je pronásledován Erýniemi, bohyněmi pomsty a občas propadá šílenství. Jediná Élektra ho opečovává. V této tragédii se objevuje na scéně Helena, která přijela do Argu, její dcera Hermiona a Meneláos. Helena lituje Oresta a Élektru. Chce také po Élektře, aby šla obětovat na hrob Klytaimnéstry,

neboť sama má strach před občany, protože kvůli ní padlo v trojské válce spoustu mužů. Helena si však ustříhne jen konečky svých vlasů, je zde ukázáno, že se vůbec nezměnila a že je stejně marnivá jako předtím. Jejich poslední naděje je Meneláos, ale ten Oresta spíše odsuzuje, že prý si to zaslouží. Přitom je zvláštní, že zrovna Meneláos nestojí na Orestově straně, když je to bratr Agamemnona, který mu pomohl v trojské válce, protože bez něho by to Meneláos těžko zvládl. Orestés je zde líčen jako hrůzný vrah, oba dva sourozenci litují svého činu, jsou spíše zajatci, obec je odsuzuje. Důležitým bodem je Tyndareos, otec Klytaimnéstry a „Heleny“. Ten Oresta také odsuzuje, měl prý Klytaimnéstru vyhnat, neměl však právo ji zabít.

Zajímavá je řeč, kdy Orestés pronáší, že je důležitější otec jako zploditel, matka je jen rodička, prý by bez otce dítě nebylo. Tady se opět objevuje tehdejší mužské postavení ve společnosti. A sbor dokonce hlásá, že ženy přinášejí mužům neštěstí. I Tyndareos má největší zlost na Élektru, to prý ona vše zavinila, Oresta k činu přinutila. Orestés dokonce svaluje vinu na Foiba a prý on má být usmrcen. Orestés si stěžuje Pyladovi na Meneláa, že vůbec není na straně otce a jejich dětí a Pyladés mu odvětlí, že manžel špatné ženy se stává také špatným mužem, tímto poukazuje na špatné vlastnosti Heleny. Opět za vše mohou ženy.

V další fázi nabádá Pyladés Oresta k útěku, Orestes vyjde před občany a ti ho odsoudí k ukamenování. Élektra je nešťastná z toho, opět líčí prokletí svého rodu. Orestés se chce zabít sám, Pyladés ho však zadrží a dokonce ho přemlouvá k vraždě Heleny, aby se pomstili Meneláovi. Využívají nenávist lidu vůči Heleně, aby se stal Orestés jejím zbavením slavným a zapomělo se na matkovraždě. Také si chtějí svůj čin pojistit zajetím Hermiony jako rukojmí. Tu nalákala do domu Élektra, zatímco se ti dva pokoušeli zabít Helenu, která však byla zachráněna Apollónem. Élektra se při Isti obrací na to, že Orestés prosí Helenu o slitování a také působí na její city vůči Klytaimnéstře, která ji vychovávala, najednou je jí matka dobrá.

Orestés vezme Hermionu jako rukojmí a chce zapálit dům, stojí na střeše a vyhrožuje Meneláovi. Najednou se zjevuje Apollón jako rozuzlení a říká všem, co mají dělat. Orestés má jít do Arkádie a pak na Áreův pahorek,

kde bude souzen a osvobozen, za ženu si má vzít Hermionu a vládnout v Argu, Meneláos má být spartským králem a najít si jinou ženu, protože Helena má být zbožštěna a stát po boku Dioskúřů a Pyladés si má vzít Élektru a odejít do Fókie a tak se všichni usmíří.

1.9. Rozbor Euripidovi „*Élektry a Oresta*“

Orestés a Élektra jsou v této tragédii líčeni jako krvelační a pomstychtiví, ale na druhou stranu by mohl divák litovat, jak je chudák Orestés postihnut šílenstvím, Élektra se stala jeho věrnou pečovatelkou a jako u prvního ze tří tragiků zde u Euripida dostává důležitou roli Pyladés, který je zde spíše jako našeptávač k nekalým činům, ale zároveň věrný přítel. Klytaimnéstra je zde líčena jako ubohá žena. Zajímavý je osud Heleny, která dá se říct utekla všemu zlému, což vidím tak trochu jako nespravedlnost, nebyla potrestána za své hříchy, možná proto, že má výhodu, že má božského otce. Objevuje se zde také jméno „Loxias“, což je vlastně příjmení Foiba Apollóna, který má věštecký dar a často jsou jeho věštby dvojsmyslné a matoucí, slovo „loxos“ totiž znamená „křivý“.

Tragikové často využívali konfrontaci pohlaví a tak často získáváme dojem, že po morální stránce vítězí ženy.

Euripidés vystavěl celé drama na rozporu chudoby a bohatství, bezmocnosti a moci. V rozmluvě mezi Klytaimnéstrou a Élektrou chybí jasná morální porážka matky. Jde hlavně o rozpor královny a chudé venkovské ženy. Orestés je zde pouze nástrojem pomsty ještě víc než u Sofokla. Triumf musí být i u Élektry jako hlavní trpitelky, i když ona k němu málo přispěla.

Co se týče jeho navazující tragédie *Orestés*, je zde kladena otázka, zda mohou být pachatelé zároveň hrdiny dramatu. Orestés ví sám, že spáchal zločin, ale udělal to proto, aby se vyhnul ještě většímu. Udělal to na příkaz Apollóna; propadl šílenství, neví, zda jednal správně. Nadává na Apollóna, že ho opustil, ale ten mu nakonec pomůže.¹⁴

¹⁴ Howald, E. *Die griechische Tragödie*. 1. vyd. Muenchen und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 1930, s. 164-167.

Dokonce Helena i Meneláos jsou přesvědčeni o jeho nevině.¹⁵ I když podle mě to tak z tragédie nevyplývá. Zajímavé je, že z lidu jsou na jeho straně ti hodní a slušní, zatímco ti zlí a špatní jsou proti němu.

V této hře nemá Élektra ani Orestés daný charakter, vše vychází ze situace. O kom můžeme říci, že má v této hře nějaký charakter, je Tyndareos. Působí zde jako odpůrce, vzbuzuje u diváků nesympatie. Hlavním odpůrcem má být Meneláos, který má však podle Aristotela neprávem až moc špatný charakter.

Záhadnou otázkou je postava Heleny v této tragédii. Proč byla vlastně zachráněna? Autor nechtěl hrdinu zatěžovat dalším zločinem a zejména proto, že za tímto činem by už nestál Apollón a bylo by to tak pro Oresta těžší, už by se neměl na koho obrátit. Proto také nepatří Helena k nepřátelům. Je nenáviděna „jen“ jako původce trojské války.

Zajímavá scéna je výstup Fryga, která se hodí spíše do satiry.

Euripidés hojně využívá intrik. Proto může být tato hra vnímána jako degradace spravedlnosti, protože vítězí skrz vypočítavost a nikoliv skrz zázrak nebo zásah božstva.¹⁶

2. Ženské postavení v počátcích starověkého Řecka

2.1. Kréta a Mykény

Pokud bychom nejprve nahlédli do života krétské ženy, řekla bych, že na tom byly o mnoho lépe než jejich následovkyně. Královna byla v té době kněžkou bohyně mateřství, lásky, atd. Také se mohly ženy účastnit na kultovních slavnostech, dokonce podle některých nálezů a znaků jako byla dvojitá sekyra, mohla smrtelná žena sama převzít při slavnostech roli bohyně.

V mykénské době, kde se vlastně odehrává naše tragédie, převládá válečný charakter společnosti a tím pádem i mužský svět. Mužové často válčili a ženy se musely starat samy o domácnost, měly trpký život, chodily také na lov a zúčastnily se kultovních slavností.

¹⁵ Howald, E. *Die griechische Tragedie*. 1. vyd. Muenchen und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 1930, s. 164-167..

¹⁶ Howald, E. *Die griechische Tragoedie*. 1. vyd. Muenchen und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 1930, s. 164-167.

2.2. Ženy v „Iliadě a Odyssei“

Důležité informace o životě žen se dozvídáme z eposů *Ilias a Odysseia*, které napsal Homér v 8.-7.st.př.n.l. Ženy v Homérových dílech hrály důležitou roli. Homér byl nespíš velice vnímavý vůči ženské kráse, je vůči nim shovívavý. Každá jeho hrdinka se vždy liší od ostatních a je na ní něco zvláštního. Např. Nausikaa je dívka, která vyřazuje ze sebe nevinný půvab, naivnost, poslušnost, Arété byla zase naopak dokonalá paní domu, důstojná, milovaná a respektovaná rádkyně svého manžela. Co se týče trojských hrdinek, tak nám nejznámější a mnohým sympatická byla Andromaché, manželka Hektóra, která byla milující manželkou plná strachu a obdivu ke svému manželovi. Jediná žena, která byla podle něj hrozná, byla Klytaimnéstra, nespíš proto, že nebyla oddaná manželka, nějak ale opomněl, že jí její manžel obětoval její dceru a dovedl si domů z Tróje milenku.

Také neopomněl ve svých dílech bohyně. Např. Athénu vylíčil jako vrcholně rozumnou, ochranitelku nad svými oblíbenci, na druhé straně je to však někdy až bezcitná, chladná žena. Zato Héra je naopak velice žárlivá, což se jí na druhou stranu nedivíme, hašteřivá, mrzutá, ale přitom má svůj šarm, své kouzlo, kterého dokáže využít. Afrodité je zase symbolem ženské tělesné krásy, prostopášná, ale také hloupá, v podstatě taková „koketa.“ V podstatě, když se to tak vezme, Homér přisoudil bohyním lidské vlastnosti a každá z nich by mohla představovat prototypy různých žen. Homér hlásal spokojené manželství, kde mají oba manželé jednat svorně. Ale nekladl takový důraz na city, i když by se nám to mohlo zdát z dvojice Odyssea a Pénélopy. Šlo zde spíše však o věrnost a oddanost ženy.¹⁷ Např. byl docela podstatný rozdíl mezi životem manželek trojských hrdinů a řeckých. Co se týče trojských žen, tak vykonávaly oběti a bydlely v paláci pohromadě se svými manželi na rozdíl od Řecka, kde jak popisuje Homér v Odyssei v ukázce ze života Pénélopy, musela žena poslouchat muže, rozkazovala v domě, ale měla své pokoje, nežila dohromady s manželem. Všeobecně v domě byla svatební komnata u

¹⁷ Vidman, L. *Od Olympu k Panteonu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1986, s. 135.

manžela. Pokoje chlapců, kteří opouštěli v sedmi letech ženskou komnatu, lemují kolem dokola dvůr. Místnosti dívek byly poblíž matčiny pokoje. V noci hlídaly dveře komorné. Ani neměli muži a ženy společné lázně, ani spolu nejedli ani nehodovali. Když však muži dojedli, tak se k nim ženy přidaly. Dokonce předsedaly celému shromáždění a řídily rozpravu. Vdané ženy také přijímaly hosty a chodí na návštěvy. Podle etikety vezme paní domu návštěvu za ruku a osloví ji. Všechny hrdinky eposu jsou domácíky založené ženy, předou, tkají, vyšívají. V početné domácnosti s pomocí dvou správkyní řídí práci služek. Zajímavé je, že jediné, čemu se vymyká jejich působnost, je kuchyně. Úpravu masa a jeho pečení měly na starost výhradně pání domu, v čemž bych řekla, že byli tehdy pokrokovější než v dnešní době, kdy ještě převládá názor, že žena má stát u plotny. Ženský personál v tehdejší době maximálně pekli chleba, vařil placky, možná i zeleninu. Na rozdíl od uzavřeného života ženy v domě, měla navenek volný pohyb. Zajímavý je pojem *gynaikeion*, který nám značí, že žena žila napůl odloučena od světa ve své komnatě, však není ani homérský pojem, ani homérský výraz. Co se týče hrdinek u Homéra, mají naprostou volnost pohybu, např. když Hektór padne, stojí jeho matka Hekabé na hradbách v kruhu Trójank a dává jim znamení, aby začaly plakat. Nebo Arété prý chodila volně po městě a ani neprovdané dívky nejsou omezeny v pohybu. Urozené paní chodí většinou s doprovodem komorných. Co se týče zasnub, zasnoubit ji mohl jen její otec. Podle Hésioda se mají muži ženit ve věku třiceti let a ženy vdávat tak v šestnácti letech. Svatbě předcházely jisté úkony. Otec, poté co se rozhodl, že dceru provdá, oznámí to veřejně a svolá v úvahu přicházející nápadníky. Ti přinesou otci a dceři dary. Uskuteční se hostina, při kteréž mimo jiného nápadníci soutěží mezi sebou ve zpívání, řečnění, atd. Když si otec vybral ženicha, ten mu přinesl dary a otec nachystal dceři věno, které mělo být v případě zapuzení vráceno.¹⁸ Toto také připomíná Télemachos matčiny nápadníkům, když žádají, aby vrátil Pénélopu jejímu otci, pokud by ji Télemachos chtěl vrátit otci proti její vůli, musel by mu za to zaplatit pokutu. To také v podstatě umožnilo Pénélopě, aby odolávala svým nápadníkům. Také nápadníci

¹⁸ Mireaux, É. *Život v homérské době*. 1. vyd. Praha. Odeon, 1954, s. 147-148.

nosili Pénélopě dary. I Élektra byla poslušná vůči otci a měla ho v úctě, byla také poslušná vůči mužům, a proto se musela v Euripidově verzi mýtu provdat za rolníka. A naopak byla nešťastná z toho, že se nebude moci provdat, protože nemá už otce, a tak musela čekat na Oresta. Ne však všechny ženy, jak už jsem se zmínila, byly vyřazeny z „mužského“ světa. Např. Helena se zúčastnila na své svatbě rozhovoru mužů i Arété (královna Faiáků) seděla vedle svého muže a starala se také o to, aby měl Odysseus vše. Co se týče Nausikay, ta byla ctnostná a poslouchala rodiče a bohy.

Zvláštní byl také rituál svatební noci. Nebylo to vůbec tak jednoduché, jak my si to představujeme. Bylo to dokonce nebezpečné, především pro manžela. Řekové věřili, že na každé nové bytosti, věci, která vstoupí do domu, lpí božská kletba, kterou je potřeba zrušit obětí. Jakoby ženské panenství bylo zasvěceno bohu. Tudíž než se něco zahajovalo, bylo nutné provést rituál obětování prvotin, kdy bylo třeba obětováno i první novorozeně nebo do základů domů se dávaly obětiny. Co se týče manželčina panenství, řešilo se to mnohdy tzv. *posvátnou prostitucí*, kde plynul zisk do chrámové pokladny, potom různými triky, např. ve Spartě převlékali ženu za muže.

I u porodu byly určité rituály. Smrtným ženám pomáhaly porodní báby. Když dítě přišlo na svět, přivítaly je ženiny družky kvílením, poté si umyly ruce a vykoupaly dítě, neboť porod je poskvrnění, i matka smrtelnice je poskvrněna, a proto je potřeba podzemním bohům přinést oběť. Pak je předloženo otci, které je může zavrhnout. Desátého dne po narození se uspořádala slavnost, dávalo se dítěti jméno, o čemž je zmínka v Odyssei.¹⁹

Co se týče postavení ženy v rodině, muž může mít více souložnic, koupených žen nebo válečných zajatkyň, ale pouze jednu právoplatnou manželku, která však nebyla koupena, jak se mnozí domníváme. Manžel sice je jejím pánem, může ji potrestat, zapudit, pokud poruší řád domu, v případě cizoložství jí směl i zabít, což zřejmě volil nerad, neboť by poté stíhán pomstou jejího rodu, ale také je stále pod ochranou svého rodu

¹⁹*Odysseia* XIX 399-412.

z otcovi strany, sňatek také zajišťoval ženě zvláštní postavení v mužově domě a vysokou vážnost. Opět zde za vzor ctěné manželky dává Arété, zatímco Pénélopa má menší nezávislost a autoritu, často se nechává dirigovat Télémachem, který dává jasně najevo, že je zákonným zástupcem pána domu.

Zvláštní je zde přístup k nevěře. Myslím si, že je nepochopitelné pro dnešní ženu, jak mohla Pénélopa naslouchat v klidu Odysseovým milostným vyprávěním. Nevěra byla v té době běžným fenoménem. Někdy byla dokonce nevěra žádoucí, protože nebylo výhodné mít více legitimních synů v případě dělení jmění, ale naopak pokud chyběl právoplatný dědic, tak byli přizváni nelegitimní dědici. Nevěra byla také běžná v případě, když žena nebyla schopna dát svému muži syna. Ne však všechny ženy snášely manželovi nevěry s lehkostí. Často využívaly pro svou pomstu své syny, aby svedli otcovi milenku. Ovdovělá matka s nezletilým synem si musela vzít svého nejbližšího příbuzného ze strany otce, ale stále zaujímala než byl syn plnoletý první místo a dohlížela nad jměním. Také výsadní postavení měl nejstarší syn a tím bylo posíleno právo jeho ženy. Ve Spartě dokonce patřila manželka nejstaršího bratra všem jeho bratrům, čímž se postupně stávala skutečnou hlavou rodiny a vládyní nad majetkem.²⁰

Samozřejmě, že se ženy směly účastnit náboženského života. V mnoha svatyních, které jsou zasvěceny bohyním, zastávaly významné funkce kněžek, např. byl *úřad hlavní Héřiny kněžky v Argu* nebo *velekněžky v Eleuzíně*. V Tróji byla např. Theanó, manželka Anténora, kněžkou Athény. I v mužských kultech zastávaly ženy významné funkce. Vzpomeňme si na slavnou věštkyni *Pýthii* v Delfách. Kultů se účastní také ženské sbory, které žijí po čtyři roky odloučeny od běžného života a po dvou pracují na tkaní roucha pro Athénu.

Nabízí se otázka, zda neexistovaly kulty určené výhradně pro muže. Ve starověkém Řecku probíhala mystéria, zasvěcování se, která byla spjata s kultem Héry, Artemidy, Athény, Démétry. Později tyto kulty spadaly pod kult Dionýsia. Zasvěcení byla prováděna tanečním třeštěním, kdy

²⁰Mireaux, É. *Život v homérské době*. 1. vyd. Praha. Odeon, 1954, s. 152-154.

účastnice padaly do transu, jejich postoj připomínal záchvat hysterie. Dále byl také součástí rituálu hromadný útěk za svitu loučí. Zasvěcenkyň v Dionýsově kultu nosily prý kolouší kůži nebo kůži zvířete, které bylo předtím obětováno.

Některá zasvěcení byla symbolem dospělosti, dívky musely předtím žít odloučeny od běžného života, žily v divoké přírodě, o samotě v malých skupinkách. Při zasvěcování týkající se manželství, musely dívky sloužit bohyním, např. Artemidě, kde musely před sňatkem tancovat v medvědí kůži rituální tanec.²¹

V 7.st.př.n.l. se ustanovily již určité konvence. Podle mužů jsou ženy stále slabé a to jak tělesně tak morálně. Toto můžeme dobře vidět v Hésiodově eposu *Práce a dny*, kde velice uráží ženy, až jakoby je nenáviděl, kritizuje jejich ženskou rafinovanost, a proto mi také připadá, že se muži nechají snadno nachytat a že někdy zapomínají používat hlavu. Za „pramáti“ všech žen totiž považuje Pandoru a od toho tudíž odvozuje že za vše zlé mohou ženy. Semonidés přirovnává ženy ke zvířatům, píše o jejich lenivosti, marnivosti, vychytralosti. Naopak Archilochos svou ženu chválí. Určité informace nám také dokládají Sappiný básně, která žila na Lesbu a vedla tzv. dívčí svazek, kde se dívky ze zámožných rodin vzdělávaly ve zpěvu, tanci, znalostech lásky, společenském chování, ale přitom byly mimo politické dění. Až byli vzdělány, tak se vdaly a opustily „kroužek.“ Na popud lítosti a stesku skládala Sappó básně o lásce. Dnešní čtenáře může překvapit svým silným citem k ženě, který my vidíme možný jen mezi ženou a mužem.

V 6.st.př.n.l. je údělem ženy být v domě a dvoře. Důležitou roli zde hrálo olympské božstvo, o kterém se zmínil poprvé Homér a Hésiodos. Zde měla vlastně žena jako „bohyně“ jedině svou vážnost. Nejdůležitější roli měla Héra, která je líčena jako žárlivá a svárlivá, ale kvůli svému nevěrnému muži. Z toho by se dalo usoudit, že za některé probuzené

²¹ Mireaux, É. *Život v homérské době*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1954, s. 160-209.

slabé ženské stránky mohou muži a že se tak žena nechová bezdůvodně. Jinak je Héra ochránkyně manželství, v umění je ztvárňovaná jako zralá a oslňující žena, plná mateřského citu. Postava Héry dodává důraz na úctu ženy jako původkyně života. Jejím přesným opakem je Athéna, která nemá matku, neboť se zrodila z Diovi hlavy a tudíž z toho vyplývá pro Řeky, že otec je důležitější než matka. Příkladem ctnostné a cudné ženy byla Artemis, která byla bohyní rostlinného a zvířecího světa, bohyně lovu, nosí však také rysy plodnosti, a proto je považována za ochránkyni těhotných žen, při porodu. Zvláštní bohyní je Afrodita, která je bohyně lásky, nikoliv manželské, ale vášnivé, nevázané. Neváhá použít lstí a rafinovanosti, jen aby dosáhla svého. Pokud bych to vzala z pohledu z Hésioda, který nás ženy považuje za potvory, tak nám Afrodita moc na vážnosti nepřidává, na druhou stranu můžeme na ní vidět, že rysem řeckých žen byla krása a umění svádět.

2.3. Klasické Řecko

Co se týče 5.st.př.n.l. tak to byla Periklova doba, doba velkého umění. Z tohoto období existují mnohé zkreslené představy o běžném životě ženy této doby. Spíše jde o určitou tendenci, např. filosofům nešlo o vyjevení pravdy, ale o pedagogický účel→2 teze: krutý život x „není to tak hrozné.“ Podnětnější jsou soudní řeči a výjevy z vázového malířství. Všeobecně však platí, že ženské postavení v klasickém Řecku bylo nízké.

Žena byla všeobecně v antickém Řecku viděna „jen“ jako rodička dětí, měla se starat o domácnost, dohlížela na otroky. Již **Demosthénés** ve své řeči k Athéňanům řekl: „*Hetéry máme pro radost, souložnice pro denní pěstování těla a manželky na plození právoplatných dětí a jako spolehlivé strážkyně domova.*“²²

Měla podřadné postavení v rodině, vdávala se mezi 12. až 15. rokem, což si dneska nedovedeme vůbec představit, jelikož dívka v tomto věku je ještě dítě a ještě nechápe co se od ní očekává, učí se teprve přijímat svou

²² Neumann, K., S. *Dějiny ženy*. 1. vyd. Praha: Otakar II. a Knižní klub, 1954, s. 321.

společenskou úlohu jako ženy. Ženicha jí vybíral otec, důležitou roli hrál majetek a postavení, také bylo důležité společné bydlení. Ženich byl o mnoho let starší než ona. Otec s ním uzavřel smlouvu, která se týkala i jmění nevěsty. K uzavření sňatku byly potřeba dvě podmínky: věk a občanské právo, což jak víme, neměli všichni lidé, ale jen ti, kteří měli rodiče oba Atéňany. Bylo to důležité proto, aby měli právoplatné potomky. Také podle Solónova zákona, pokud otec zjistil, že dcera vede sexuální život před manželstvím a jako průkazný důkaz je její těhotenství, tak přestane patřit do rodiny a otec jí má právo prodat. Za porušení těchto podmínek se platila vysoká pokuta. Ani svatbu si však pořádně nemohla užít, i když to byla pro rodinu velká událost. Svatby se konaly obvykle v zimě v měsíci „*gamelion*“, který byl určen k uzavírání sňatků. Otec a nevěsta obětovali bohům, dívka spálila symbolicky hračku a někdy i pramen vlasů jako rozloučení s dětstvím. Před svatebním dnem se nevěsta koupala ve svatém prameni. Ve svatební den je nevěsta slavnostně oblečena, má korunu na hlavě. Večer je mladý pár doprovázen průvodem do domu ženicha. V některých krajích se dokonce po příjezdu spalovaly prkna vozu na důkaz toho, že nevěsta nesmí své nově bydliště opustit. Tam ji přijme matka ženicha, kde nevěsta sní kdouli, pak je doprovázena tchyní do svého pokoje, kde ji manžel uzamkne a jde se veselit. Novomanželka má svého strážce před dveřmi, aby ji nikdo neobtěžoval. Ráno přijme své příbuzné.

Z tohoto všeho jde usoudit, že pro Řecko byla charakteristická monogamnost manželství a mužova velká pohlavní volnost. Toto mělo za následek rozkvět prostituce, která se již objevuje za Solónů, v 7.-6.stol. Ženy vlastně přecházely z jednoho prostředí do druhého, byly pořád uzavřené. Sňatek byl z finančních důvodů, zřídka z lásky. Později byly ženy ještě méně váženy, neboť se prý staly namyšlené, vulgární a manželství se vyhýbaly a opovrhovaly jím, čemuž se ani nedivím. Muži dávaly přednost radovánkám s nevěstkami. Chudí lidé se manželství vyhýbali, aby si nezhoršili své postavení a lidé ze střední vrstvy jakbysmet, protože nechtěli klesnout do nižšího stavu. Toto nám jenom potvrzuje, že šlo hlavně o věno, a tak se v podstatě stávalo, že muž se stal závislým na nevzdělané ženě. Byly také v Řecku vydány zákony týkající se

cizoložnictví. Ať už šlo o svedení matky, sestry, či souložnice, či svobodné ženy vůbec, mohl být muž, který byl chycen při činu zabit. Proto bylo výhodnější využívat prostitutky. Také se provozoval často styk s hetérami. Skutečnou lásku považovali za zlo. Kladli velký důraz na smyslnost. Tato smyslnost se však vyhýbala rodinnému krbu. Individuální láska se vyskytovala pouze u vyšších druhů prostituce. Z manželství byla láska vyloučena, protože žena byla níže postavena a navíc mezi ní a manželem ani nemohlo proběhnout dřívější milostné vzplanutí, protože se před tím neznali. První individuální lásku můžeme vidět ve vztahu Perikla k Aspasií a také mužů k mladíkům, žen k jiným ženám, z čehož také mohla vzniknout homosexuální prostituce. Ženská homosexualita se vyskytovala méně než mužská. Dokonce i ve Spartě souložily početné ženy s dívkami. Za další středisko této lásky je považován ostrov Lesbos, kde tato láska mohla vzejít ze soutěží v ženské kráse. Podle Aristofana byl střediskem prý i Milétos, kde se prý dokonce vyráběly umělé pohlavní údy pro styk.

Důležité je si uvědomit aspekt otroctví. Počet otroků převyšoval většinou počet svobodného obyvatelstva. Platón nebo Aristoteles je pokládali za podřadný druh, kde se hromadí zlo a neřesti. Otroci byli také pohlavně zneužíváni nebo najímáni kuplířům jako prostitutky a prostituti. Vlastníci, kteří si koupili dívky za účelem prostituce, je museli často po zaplacení kupní ceny vrátit, když se zjistilo, že dívka je svobodná občanka. Prostitutky se hodně vyskytovaly při náboženských slavnostech, hlavně při *afrodisiích* (slavnosti na počest Afrodity). V Athénách se afrodisie oslavovaly hostinami, které uspořádaly hetéry nebo při bakchanáliích, florealiích. Prostitutky byly i v chrámech, např. v chrámu Kybelé. Chrátovou prostitucí se později nechal inspirovat Solon, který zavedl prostituci jako světskou státní instituci, nevěstky musely platit daně.²³

Důležitý pojem je *konkubinát*, tzv. spolužití muže a ženy bez sňatku. V homérské době měla vedlejší žena, souložnice, která byla běžně válečným zajatcem, poměrně vážené postavení. Její děti byli otcem, pánem domu uznané a i když byla matka nesvobodná, tak oni byly

²³ Neumann, K., S. *Dějiny ženy*. 1. vyd. Praha: Otakar II. a Knižní klub, 1954, s. 510.

svobodné, akorát neměly dědické právo. V pozdějším atickém právu byla souložnice rovna manželce, byla na plození dětí a mohla se dopustit cizoložství. Ve 4.st. byla jen služkou a mohla být půjčena jinému pánovi.²⁴

Samozřejmě se ženy nesměly zúčastnit politického života, protože nemohla být nápomocna ve válce. Známa je formulka „*mulier taceat in ecclesiá*“ - „žena ať mlčí na sněmu“. Muži se většinu času zúčastňovali politického života nebo byli ve válce a tím došlo k odloučení mužského a ženského světa, povinností a zájmů. Nebyly to však dvě sféry vlivu, ale ta ženská byla podřízena a formována pod mužským vlivem. I místnosti byly odděleny, vrchní části patřily ženě. Dívky žily v kruhu služek a matky, proto také byly plaché a nejisté. Zřídka kdo uměl číst a psát, důležité bylo, aby poslouchaly a sloužily muži. Zřídka kdy mohly vyjít z domu, bylo nepřístojné, aby žena pobíhala venku, zatímco pro muže byla ostuda sedět doma. Opustit dům mohly, když byly svátky, rodinné oslavy. I návštěvy u přítelkyň nebyly rády viděny, návštěva divadel byla řídká. Když byly panhellénské hry, tak střežily dům. Až žena jménem Fereniké, která dělala svému synovi trenéra, prosadila, že žena může být jako divák na hrách. Ani nemohly jít do věštíren, přitom známá věštkyň Pýthie byla paradoxně žena, která ovlivnila řadu lidských osudů a událostí. Toto všechno platilo pro dívku z urozeného rodu.

Ani paní domu nesměla vyjít na ulici bez doprovodu, z tohoto důvodu si můžeme uvědomit neustálou přítomnost „sborů“, které představují většinou služky nebo ženy z okolí, v tragédiích, Klytaimnéstra i Élektra nevychází z domu sama i obětovat jdou se sborem. Také byly ženy nerady viděny na návštěvách.

Jediné právo nebo spíše událost, která jim nebyla upřena, byla účast na kultech. Některé byly kněžky, přijímaly dary pro bohyně a vyslychaly prosby lidí. Největší slavnosti byly *panathénaje*, slavnosti bohyně Athény. Konaly se v červnu nebo červenci každý čtvrtý rok. Vrcholem svátku bylo předání roucha (peplos) Athéně polis. Toto roucho tkaly dvě vybrané vznešené panny 9 měsíců, potom bylo předáno knězi nebo kněžce. Tyto

²⁴ Neumann, K. , S. *Dějiny ženy*. 1.vyd. Praha: Otakar II. a Knižní klub, 1954, s. 516.

panny nesly v měsících před svátky Athény obětní předměty v noci z Akropole do zahrady, která byla zasvěcena Afroditě. V koši byly sošky zpodobňující chlapce Erichthonia a hada, které symbolizovaly sexualitu a plození. Při panathénajích nesly některé dívky rituální předměty.

Také byly případy, kdy bylo kněžské posláni svěřeno dívkám předmanželského věku jako např. v Arkádii a na Kalaurei. Dívky z Lokridy byly nuceny k doživotní službě v chrámu bohyně Athény. Účast dívek na náboženských obřadech byla spojena s jejich obratem, tím se myslelo manželství, např. v Braurónu při Brauróniích, kde musely dívky ve věku od pěti do deseti let sloužit Artemidě, aby si odpykaly trest za toho, kdo zabil v chrámu Artemidinu oblíbenou medvědici. Medvědice je symbolem toho, že se zde dívky zbavují své divokosti a připravují se na manželství.²⁵

Další byly *thesmoforie*, oslava Démětry a Koré, byly na podzim, trvaly tři dny, bylo to u zimní výsadby, vdané občanky žily ve svatyních z listí a oddávaly se rituálům. V květnu se slavily *skiry*. Ženy házely do jámy selátka, větvičky, pínie a chleba. O thesmoforiích musely ženy vybrat zbytky, rozdrobit a dát na oltář a pak přimíchat k obilí. Tak se zajistila úrodnost země pro žně. Třetí den thesmoforií byly *kalligeneia*, zajišťovala se krása pro potomky.

V únoru a březnu byly *anthesterie*, což byly svátky *basiliy*, manželky *archonta basilea*. Směla se čtrnácti ženami slavit ve svatyni Dionýsia „svatou svatbu.“ Ženy měly i doma na starost uctívat bohy a bůžky.

Doted' jsme mluvili jen o urozených dívkách. Žena z prostého lidu však měla život o mnoho tvrdší. Musela sama pracovat, obdělávat pole a většinou pak nabízela své zboží na trhu jako např. zeleninu, atd. O takových ženách se zmiňuje Aristofanes ve svých dílech. Nejváženější povolání byla porodní bába. Každá urozená rodina měla chůvy a opatrovnice, které mohly pocházet z nižších měšťanských vrstev. Chůvy hrají také zvláštní roli v dramatech, představují většinou důvěrnice hrdinů a jsou jakýmsi prvkem lidského soucitu a chápavosti. Např. v Euripidově

²⁵ Vernant, P., J. *Řecký člověk a jeho svět*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 82-83.

Phaidře se objevuje chytrá chuva plná soucitu k Phaidře, která je nešťastná kvůli Hippolitovi a chuva ji nabádá k sebevraždě, neboť je si vědoma toho, že je to její jediné vysvobození. Nebo také věrná chuva Odysseova Eurykleia. Také důležitou roli hrají „paidagógové“, např. u Parida, Oresta... Jinak k povoláním, která potřebovala vzdělání, nebyly ženy připuštěny. I když bychom nějaké výjimky našly (Aspasia, Elpiniké).

2.4. Hetéry

Nyní bych se zaměřila na určité skupiny žen v Řecku. Zvláštní postavení zaujímaly *hetéry*. V Řecku se stále dodržovala monogamie, ženatý byl jen s jednou ženou, od níž požadoval právoplatné potomky a dozor nad domem, jak již víme. Manželka byla „jen“ milovaná a od muže uctívaná, ale zavřená doma na rozdíl od dívek, které uměly uplatnit svoji ženskost, měli více možností dostat se do mužského světa, ovlivňovat jejich rozhodnutí. Jeden z příkladů bych uvedla Aspasií. Ve 4.st. byly některé vzdělané hetéry, které se věnovaly umění a filosofii, samy vytvořily nějaká díla. Mimomanželské vztahy byly pro muže samozřejmostí. Hetéra byla pro muže přítelkyní, která mu nabízela potěšení z krásy a ducha místo „nudné počestnosti manželky. K tomuto bych chtěla dodat, že za to, že byla manželka plachá a vázaná na určitá pravidla, nemohla ona, ale její muž, který si to tak vytvořil a pokud by si ženy všímaly víc než jen jako nějaké služebné, tak by nemusel hledat uspokojení jinde. Některé hetéry jsou spojeny se slavnými jmény. Například milenka Praxitela Phyrne, mu stála modelem pro sochu Venuše Knídské. Některé hetéry se staly třeba manželky vládců (Thais+Ptolemaios), některé měly i posmrtnou slávu nebo byly dokonce vzaty do řad bohyň.

Existoval však velký počet hetér, které byly majetkem kuplířek, kuplířů. Některé to dělaly jen aby uživily sebe a svou rodinu. Třetí skupina byly kněžky Afrodíty, většina jí byla obětována, když hrozilo zemi nějaké nebezpečí, takže měly i mimo jiné funkci ochrannou.

Ke starověkému Řecku patří bez pochyb otrokyně. Jejich místo byla práce v domácnosti, pracovala pro paní a mohla se stát i její důvěrníci. Již

Homér píše o tom, že za otrokyni se chtělo čtyři kusy dobytka, v klasické době stála 150-200 drachmen.

2.5. Postavení žen ve Spartě

Zcela jiné to však bylo u spartských žen. Byly naopak cvičeny v běhu, házely oštěpem, pořádaly soutěže, zpívaly, tančily. Nahé doprovázely chlapce při průvodu. Byly pohotové a měly ostrý jazyk. Nahota mezi nimi byla brána jako něco přirozeného. Tato tělesná výchova vycházela z toho, že spartané museli být pořád připraveni na vzpouru původního obyvatelstva, *heilotů*. Ženy se musely starat o dobro země, musely být zdravé matky. Také zde vládly jiné poměry mezi pohlavími. Stárnoucí manžel sám hledal své ženě mladého milence a jejich děti uznal za vlastní. Manžel ji navštěvoval jen v noci, protože spal se svými druhy v oddělených budovách. Manželství začalo loupeží nevěsty. Jinak manželství sloužilo k plození dětí. Novorozenci byli posuzováni úřadem a pokud byli nějak tělesně postiženi, tak byli vyřazeni ze společnosti. Od sedmého roku bylo dítě matce odebráno a vychoval je stát. Matky neočekávaly lásku, ale odvážnost od svých synů, byly patriotkami. Aristotelés si sice stěžuje, že ve Spartě vládnu ženy nad muži, což bych tak úplně netvrdila, ale Atény se mají od Sparty v tomto ohledu co učit. Ženy zde mají více svobody a více možností, jak se vyrovnat mužům, i když výcvik musel být tvrdý. Ale na druhou stranu je z nich cítit citový chlad vůči svým dětem, protože která matka by s nadšením poslala svého syna do války jenom proto, aby ochránil vlast?

2.6. (Ne)práva žen ve starověkém Řecku

Všeobecně nepříslušelo ženě v Athénách žádné právo. Nikdy nedosáhla osobní svobody, neboť její manžel nebo otec měl moc i nad životem lidí v domě. Směla spravovat peníze, ale nesměla uzavírat obchody nad 26 l ječmene. U soudu byly její zájmy zastupovány jejím pánem. Nemohla vystoupit jako svědek, natož ve vlastní věci.

Ne všude platila taková přísnost. Např. v Boiotii, Delfách měly ženy právo vlastnictví a plnou moc k právním úkonům. V Gortyně byla žena ode dne své plnoletosti právně schopná.

Když se žena vdala, tak byla bez ochrany vystavena kvůli manžela. Pokud se zapletla s někým mimomanželsky, tak riskovala život milence, manžel ho směl zabít a ji musel zapudit. Podle zákona se nesměl stýkat dál se svou ženou, jinak by ztratil právo a čest, žena se nesmí zúčastnit na oběti bohům, jinak má být usmrcena a kromě toho vystavena týrání od lidí.

Když se rozváděli, tak muž jednoduše poslal ženu pryč, musel jí vrátit její věno a když byl „neschopný“, musel platit ještě úroky. Žena se nemohla sama od sebe rozvést, potřebovala právního zástupce, svého mužského příbuzného (otec, bratr,...), poté se ti stali jejími poručníky. Nejprve musela poslat a jít osobně dát žádost o rozvod k příslušnému archóntovi. Pokud byla prokázána vina rozpadu manželství mužovi, zůstaly děti u otce. Žena se pak mohla znovu vdát. V dórské městě Fortuně musel vinný muž zaplatit ženě odměnu.²⁶

Co se týče dědického práva, bylo to nejpokrokovější právo pro ženu. Když zemřel Atéňan bez synů, tak by sice jeho vnuci měli právo na dědictví než jeho dcery, ale tím by otcův mužský rodinný klan ztratil dědictví, neboť jeho vnuci náleželi ke svému otci. Proto ustanovil za dědičku svou dceru. Ona však neměla moc na výběr, buďto se musela vzdát dědictví ve prospěch svého nejbližšího mužského příbuzného (strýc, bratranec) bez nároku na odškodnění a nebo měl tento člověk právo na ni i její dědictví a tudíž si musela vzít svého strýce nebo bratrance, i když byla třeba vdaná. Podle gortynského práva se žena mohla vyhnout sňatku s příbuzným skrz dělení dědictví. Jinak měla i v Fortuně omezená práva. Jisté výhody jako „dědička“ však měla: pokud měla bídu, rod jí musel dát milodar a muž s ní musel dobře zacházet.

I tak se mi nezdá, že by měla aténská žena nějakou výhodu, že byla dědičkou. Stejně ji z toho jmění nic nezůstalo a nebo si musela vzít svého příbuzného, což se mi zdá z pohledu dnešní ženy zvrhlé.

²⁶ Zinserling, V. *Die Frau in Hellas und Rom*. 1. vyd. Leipzig, 1972. s. 112.

I přes všechna tato bezpráví vůči ženám, měly ženy přesto velký význam v umění jako objekt, o kterém se píše, žertuje, ztělesňuje. Byla zahrnuta do tvorby velkého dramatu a filosofie se zabývala ženou jako bezprávou partnerkou, ve které začali objevovat rovnovážné stvoření. Je též zvláštní, že v dramatech jsou hrdinkám přisuzovány vlastnosti jako odvaha, morální vítězství nad mužem, atd. Atéňané obdivovali tyto hrdinky, a proto je zajímavé, že sami se chovali ke svým ženám a dcerám velice nespravedlivě a nemorálně. Tudíž se nabízí otázka, jestli máme vůbec věřit, zda byla méněcennost žen tak veliká.

Jak se dozvídáme z mnohých literatur, žena jako matka neměla právo rozhodovat ani o svém dítěti. O tom, zda si manželé dítě nechají či ne, rozhodoval v Athénách otec, zatímco v Fortuně měla svobodná žena povinnost, pokud měla dítě po rozvodu, předložit je bývalému manželovi za přítomnosti svědků a pokud ten je odmítl, bylo na něm rozhodnout, zda dítě vychová nebo jej odloží. Dříve mohl také Atéňan své dítě prodat, aby získal peníze na dluhy. Toto zakázal Solón ve svých zákonech a odložení dítěte byla možnost pro chudé. Často byly odkládány postižené děti, nemanželské děti, častěji byly odkládány děti ženského pohlaví, protože to rodiče „vyšlo levněji“, protože v Athénách v klasické době musel otec zajistit dceři věno na rozdíl od archaické doby, kdy ženich nosil otci dary. Odložení bylo také řešením, jak se vyhnout neprovdaným dcerám, které by nadále finančně zatěžovaly otce. Aristotelés upřednostňoval potraty proti odložení.²⁷

2.7. Žena v době hellenismu

V době hellenismu se lidé nemohli zajímat o politiku, neboť moc drželi Makedonci. Exklusivnost a politická pasivita se stali životními ideály. Žena udávala doma tón. Ale v oblastech starého Řecka nedošlo k rozšíření práv pro ženy na rozdíl v říších diadochů. Podle egyptského pojetí byla žena právně schopná uzavírat smlouvy a svého poručníka potřebovala jen, když uzavírala smlouvy v řečtině, protože byl její legitimní zástupce. Ale i v Řecku docházelo nakonec v určitých oblastech ke změnám. Dům byl pln

²⁷ Vernant, J.-P. *Řecký člověk a jeho svět*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 78.

luxusu, žena vlastnila sály, své místnosti, „dvory.“ I architekti se zajímali více o soukromé domy. Žena, která žila v takovém prostředí již nebyla tak nevzdělaná. Možná navštěvovala školu, měla literární vzdělání, naslouchala filosofii, toužila dobýt mužský svět. Filosofové si dokonce dopisovali se ženami. Hlavně pythagorovkyně udaly nový rytmus života. Braly manželství jako rovné partnerství muže a ženy. Požadovaly cudnost a věrnost od manžela. Už nebyly ani tak výjimečné sňatky z lásky. Muž si má vybírat ženu podle smýšlení a mravů rodiny a způsobů dívky. Rozšířilo se čarodějnictví, kulty, mystéria. Ženy byly, i přesto že se dostaly mnohdy k politice, na špičce státu nepředstavitelné. Byla však řada hrdinek, které chtěly získat vládu. Např. Arsine II. Si vzala svého bratra Ptolemaia II., což bylo proti řeckému řádu, neodporovala však perské tradici ani egyptské. Když Arsine zemřela, byla jako první žena zbožštěna. Také byla první, která vkročila do mužského světa.

3. Manželství a láska v tragédiích

Co se týče názoru na manželství, objevují se v 19. st. zprávy o antických ženách, kde jsou viděny jako původci zla a manželství je jako beznadějně bloudění. Jak už jsem řekla, značnou roli zde hrál majetek a o žádných citech není téměř žádná zmínka. Láska byla brána jako nemoc, která postihuje rozum, což je ukázáno již ve zmíněné *Déianeře* nebo i v *Médei*. Muži spíše využívali půvaby své ženy ve společnosti, k prosazování svých zájmů. Velkým problémem tu byla otázka nevěry. Mužům bylo povoleno mít konkubínu („vedlejší žena“), jejichž děti však měly problémy s uznáním. Manželky sloužily jako rodičky právoplatných dětí a tím pádem dědiců. Muž mohl také využívat ke svému uspokojení otrokyně, které nebyly před zneužitím nijak chráněny. V Řecku byla také legální prostituce. Již za Solóna existovaly veřejné domy, prostituce nebyl velký prohřešek pro muže.

Všeobecně zde platil „zákon“, že žena musí být snášet vše od muže. Tento princip se objevuje u Euripidových tragédií. Jeho *Élektra* odsuzuje Klytaimnéstru takovým argumentem, že žena musí být cvičena ve shovívavosti, tudíž by Klytaimnéstra měla přijmout Agamemnonovu

nevěru jako běžnou věc. Také říká, že chytrá žena musí manželovi vše odpustit. Tento zákon trpce nese jeho další hrdinka Media. Nařiká nad ním a snaží se mu odporovat. Na ní můžeme dokonale vidět Euripidův názor, že láska žen je pohnutka ke zločinům, že dává sílu k nadlidským výkonům. Nechává zde chór poukazovat na to, že láson svým rozhodnutím, že si bere jinou ženu, narušil pořádek světa. Vyčítá zde mužům, že jejich chování obrátilo svět.

Ve hře *Andromaché* říká, že postavení muže v domě je shodné s postavením muže v polis. Vidí zde bigamii stejně škodlivou jako dvojládí ve státě. Andromaché je zde líčena jako oddaná manželka, která musí vše od muže snést. Toto platilo jak u Trójjanek, tak i u Řekyň.

Atéňané měli rádi u Euripida, když své dramata zasazoval do kontextu své doby, což byl ideál věrné manželky. Žena musí muži lichotit, i když není moc pěkný a vše, co muž říká, je dobře, má s ním sdílet trápení i radost. Hlavní byl rozum nikoli cit.

Je zvláštní, že muž nepoznal a nebo že mu nevadilo, že je žena k němu neupřímná a potom nás obviňuje ze lhaní. Na tomto příkladu můžeme vidět, jak byl muž ješitný a jakoby mu ani nezáleželo na tom, co k němu žena doopravdy cítí.

Euripidés se pokusil v některých tragédiích stylizovat ženské chování v lásce do mužského. Například v původní verzi tragédie *Hippolitos*, kde nechal v lásce jednat hlavní hrdinku Phaidru, jak směli jenom muži. Phaidra, manželka aténského krále Thesea, se zamilovala do jejího nevlastního syna Hippolita. Sama ho sváděla, on však odolával a tak Phaidra z uražené ješitnosti řekla Theseovi, že se ji Hippolitos pokusil svést. Král v návalu zlosti seslal na Hippolita kletbu a ten byl usmýkán koňmi. Když však vyšla pravda na povrch, spáchala sebevraždu. Nakonec však musel tuto verzi přepracovat, protože publikum ji nepřijalo. V té následující verzi se prý Phaidra snažila lásce ubránit, protože nechtěla porušit manželský slib a nechtěla udělat ostudu dětem ani manželovi a tudíž, když vyšla láska na povrch, spáchala dobrovolně sebevraždu.

Euripidés se snažil otevřít v manželství srdečnost, cit, což bylo v jeho době neznámé. Něco takového můžeme pozorovat v tragédii *Alkéstis*, kde se

manželka obětuje za svého manžela, pro kterého si má přijít smrt. Nakonec je však bůh Thanatos přemožen Heraklem a Alkéstis zůstává. Toto je představa manželství, které ani smrt nerozdělí.

V jeho tragédii *Médeia* jsou pozoruhodné sborové písně, kde se objevuje zmínka o tom, že i ženy dokáží filosoficky přemýšlet a že mají nadání od Múzy. Toto nám může naznačit první pokus o emancipaci žen v Aténách v poslední třetině 5.st.př.n.l.

Euripidés byl všeobecně znám jako odpůrce žen, prý na to mělo také vliv to, že se dvakrát nešťastně oženil, což v některých jeho tragédiích můžeme vyzorovat, např. v *Orestovi*, kde za vše mohou v podstatě ženy. Nejhuř je zde popisována Helena a nebo Phaidra v původní verzi *Hippolita*, ale zároveň se zajímal do hloubky o ženskou psychologii a v některých hrách jakoby je spíše oslavoval a dělal z nich hrdinky, ať už si vezmeme *Andromachu* nebo *Alkéstis*, atd. Na jednu stranu líčil ženy jako krvesmilné vražednice, vyzdvihoval jejich negativní stránky, ale na straně druhé bojoval za lidská práva a rovnoprávnost žen. Nevyhýbal se však ani kritice mužů, líčí je často jako zbabělce, např. *Iáson* v *Médei* nebo *Tyndareos* jako nelidský zásadový stařec v *Orestovi* nebo i *Admétos* v *Alkéstidě* je v podstatě zbabělec, že nechá za sebe umřít svou choť. Pozoruhodné zde je, že své postavy obdařil city, líčí je jací jsou. Ukazuje zde lidské slabosti, čeho všeho jsou ženy schopny, když milují.²⁸

4. První pokusy o emancipaci

První myšlenky o emancipaci žen přišli od hetér, poukazují na iónský vliv a především na *Aspasi*, manželku *Perikla*. Byla původně také hetéra, neměla aténské občanské právo a tudíž byl její sňatek s *Periklem* neprávoplatný. Byla to neobyčejně chytrá a půvabná žena, měla velký vliv na *Perikla* a také mu prý pomáhala s přípravou jeho známé řeči nad padlými, kde se také zmínil o slávě žen padlých mužů, která je o to větší, když se o nich ani jejich mužové nezmínili.

²⁸ Vogt, J. *Von der Gleichwertigkeit der Geschlechter in der Buergerlichen Gesellschaft der Griechen*. 1. vyd. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1960, s. 10.

Jejich požadavky byly připuštěny ke státním úřadům, do vojenské služby. Nic takového se však neuskutečnilo, Aspasiin vliv skrz procesy proti Periklovi i ní byl zničen.

5. Pohledy řeckých filosofů a významných osobností na ženy a manželství

K Aspasiin si chodil také rozprávět **Sókratés**. Ten považoval muže a ženu za rovnocenné, oba mají stejné mravní schopnosti- vlastní stejnou „αρετή“-ctnost.

Jeho žák **Aischinés** viděl „erota“ jako hnací sílu mezi mužem a ženou za účelem, aby si každý vybral toho nejlepšího k sobě. Objevuje se zde nový základ a názor na manželství, jež má být založeno na rovnosti pohlaví.

Isokratés měl požadavek stejných povinností pro muže a ženy.

Také slavný tvůrce starých attických komedií **Aristofanés** se zabýval vztahy mezi muži a ženami. Dobře zachytil nadávání mezi ženami a muži. Jeho komedie jsou plné ironie a parafrází na tehdejší autory. Líčí zde látku sociální, politickou.

Děj jeho komedie **Ženy o Thesmoforiích** se odehrává o svátku thesmoforií, což byl kult bohyně Déméter, byl přístupný jen ženám a měl sloužit jako vykonáním pomsty žen na Euripidovi jakožto nepříteli žen. Ženský sbor staví mužská a ženská jména proti sobě, ženy bičují muže za krádeže na státě a špatné hospodaření a žádá pro matky řádných občanů přiměřené pocty na veřejnosti, vychvalují se, že jsou lepší než muži. Muži na ně udělají trik, že jeden se převleče za ženu, vnikne na sněm a pak prohlásí, že ženy jsou horší než je Euripidés líčí.

Další komedií je **Lysistraté**, kde se jedná o válku, kterou způsobili muži, stát se ocitl v bídě a ženy to musí napravit. Vůdkyní se stává Lysistraté, ženy pod jejím vedením stávkují v „manželských povinnostech“, jsou ve válečném přestrojení a mají mužské ctnosti. Tak dovedou stát do vzpoury a vytvoří protivládu. Muži to nezvládli a tak ženy budou řešit státní

problémy a finance jako spravují finance doma. Muži se usmíří a Řecko je zachráněno. Na této hře ukazuje, že ženy mohou vládnout stejně jako muži.

V další jeho komedii se hrdinka jménem **Praxagora** chystala založit ženský stát, vycvičila ženy jako muže. Podle ní „polis“ potřebuje ženy. Muži s tím souhlasí na sněmu, vidí ženy jako ty, které nevyvolávají revoluci, chrání tajemství, nesoudí se. Praxagora zde žádá komunismus a drží se starého práva, že staré a ošklivé ženy mají jako první, nárok na muže, otrokyně jsou vyloučeny. Nakonec je však vše jinak. Ženy a dívky se perou o pěkného chlapce. Jsou zde ukázány touhy žen, že každá chce toho nejhezčího a že se nejsou schopni domluvit. Tím pádem není možný komunismus.

Aristofanés viděl „erota“ jako milostné toužení a manželství jako společenství s cílem dále rozmnožovat rodinu. Pokládá muže za zcela rozdílné bytosti.

Platón to vysvětluje ve svém *Symposiu* na mýtu, že byli kdysi muž a žena jeden tvor a protože byli tak silní, že chtěli zajmout bohy, tak je Zeus musel oddělit a oni se od té doby musejí stále hledat. Platón pokládal stát za stavovskou společnost, která se dělí na pracující a na strážce státu. Ženy, které patří do strážcovského stavu, jsou také strážkyněmi státu. Platón zde uznává, že žena je od přírody slabší než muž. Biologické rozdíly však nemají vliv na politické funkce.

Často jsou prý spolu nejlepší muži a nejlepší děti, jejichž děti jsou státem odebrány. Zřídka kdy jsou spolu nejhorší ženy a muži, jejichž děti jsou zase prodány. Všechny matky kojí, ale nesmí znát své děti, všichni jsou si tak bratři a sestry, všichni staří jsou otcové a matky, tím tak vznikne stát jako jedna rodina→Platónova koncepce ideálního státu a tímto se může podle něj uskutečnit rovnoprávnost pohlaví.

Ve svém díle *Nonii* mluví o manželství, chce dát ženám více volnosti. Muži a ženy by se měli ve stanoveném věku vzít, „bezmanželství“ se trestá. Mladé páry až do prvního dítěte mají být kontrolovány ženským úřadem. Když je manželství neplodné, je možné je v desátém roce odloučit. Jinak ženy mají být vyučovány a veřejně krmeny jako muži.

Platón bere také v potaz dar od přírody a rozsah rozumu pohlaví, chce vášně orámovat zákonem. Pohlavní styk se má řídit jen podle přírodního zákona- muži se nemají milovat s muži a stejně tak je zakázán styk mezi mužem a ženou, pokud z toho nebude zplozeno dítě. Tento zákon měl zabránit obchodům s láskou, rozpadům manželství.

Pokud by tohle nemohlo být uskutečněno, pak je důležitý druhý zákon, který měl omezit choutky lásky a ostudnost „volné“ lásky ukázat: Pohlavní styk mezi muži je zcela zapovězen, protože neplní reprodukční funkci („*Nikoliv dobrovolně a z přirozené povahy, ale z donucení zákonem se podrobujeme ženění a plození dětí.*“)²⁹, i když sám Platón ve svých předchozích dialozích *Hostina* a *Faidros* vychází z lásky mužů ke krásným chlapcům. Tento vztah se nazýval *pederastie* a tehdy to bylo zcela přirozeným jevem vzhledem k typicky mužské společnosti. On však tuto lásku oduševňuje, zbavuje ji tělesnosti. Říká, že člověk pohledem na krásné tělo povznáší svou mysl a uvědomuje si krásu vůbec, což může vést k poznání absolutních idejí krásy, pravdy a dobra.³⁰ Styk s „koupenu“ ženou je povolen, ale musí proběhnout v tajnosti. Tento zákon počítá se „zkažeností člověka a vychází vstříc mužům, aby zachránil jejich dobrou pověst.

Platón také vychází z toho, že muž a žena mají od přírody stejné vlohy. V dialogu *Timáios* říká, že stejnorodost podmiňuje rovnocennost.³¹

Na Platóna navazuje **Plútarchos**. Ten vidí v lásce posvátné šílenství vnuknuté Erótem stejně jako Platón. Je odpůrcem *pederastie* a snaží se vyzdvihnout lásku mezi mužem a ženou, především má na mysli lásku manželskou. Zdůrazňuje moc Eróta a to, že láska muže k ženě je boží dar. Nebere manželství jen jakousi nutnou a užitečnou institucí, ale staví manželství na základě vzájemné lásky a klade na něj vysokou morální hodnotu.

²⁹ Neumann, K., S. *Dějiny ženy*. 1. vyd. Praha: Otakar II. a Knižní klub, 1954, s. 321.

³⁰ Vidman, L. *Od Olympu k Panteonu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1986, s.132-133.

³¹ Vogt, J. *Von der Gleichwertigkeit der Geschlechter in der buergerlichen Gesellschaft der Griechen*. 1. vyd. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1960, s. 124.

Oproti tomu Platónovi žáci, např. **Xenofon**, uznávají různost druhu. Žena má mít účast na praktických věcech, založeném partnerství. Úvahy stále zůstávají omezeny na domácnost a plazení dětí. Muž si ženu k sobě více přimkne a ona se více přizpůsobí než zrovnoprávní. Podle Sokrata je rovnoprávná jen ta žena, která je dobrá hospodyně.

Xenofon ústy Isomacha vidí smysl manželství v domě a v dětech, proto mají bohové půjčit ženě a muži zvláštní vlohy- muži mají obstarat práci mimo dům, ženě uvnitř. To opět dokazuje, že žena nemá co v politice dělat. Příroda nenadělila všem stejně, proto je pár na sebe víc odkázán a je o to víc užitečnější, když jeden má něco, co druhému chybí. Zde si musíme dát pozor, abychom nepodlehli iluzi, kterou se nám snaží dát Sókratés i Xenofon, že je žena rovnoprávná s mužem, ale pořád to platí jen pro domácnost, o nějaké vzájemné lásce v manželství nemůže být ani řeč. Také říká, že mladé ženy mnohdy se neumějí starat o domácnost, že prý umí ušít jen šaty, protože ji před svatbou učili jen šít a nemluvit a jen se ptát. Proto si také žena v ničem nevěří a neodvažuje se mluvit o něčem s manželem. Myslím si, že za to žena vůbec nemůže, když byla tak vychovaná a když to tak vlastně muži chtěli, pak jim nemají co vyčítat.

Xenofon, stejně jako Platon, vidí lásku k mladým mužům jako nejkrásnější formu individuální lásky, které je třeba dávat přednost před láskou k ženám. Tato láska podněcuje myšlení, zatímco láska k ženě nepodněcuje žádné problémy. Mužské tělo cenili výš než ženské. To podporovaly *gymnasion*, kde chlapci společně cvičili nazí. Lásku k mužům jako obvyklý jev zavedli až Dórové. Za Homéra ještě není zmínka o pederastii, zatímco za Solona už se začíná plně rozvíjet, v klasické době byli pederasti už i Aischylos, Sofoklés, Sókratés, atd. Podle Dóru se mužovi přednosti přenáší láskou na mládence, proto byla ostuda, když si chlapec nenašel žádného muže. Při výběru se dával velký pozor na jeho vlastnosti.

Aristotelés ve své *Politice a Etice Nikomachově* uvádí, že spojení muže a ženy odpovídá povaze od přírody. Zákonodárce by měl dohlížet na to, kdo a kdy vstoupí do manželství. Nepovažuje za vhodné, když jsou spolu příliš mladí lidé, protože toto poškozují plazení dětí, děti jsou prý potom

malé a nedokonalé postavou. Příliš mladé matky často při porodu umírají. Je pro to, aby se děvčata zasnuovala v osmnácti a muž zhruba v sedma třiceti letech, neboť se v tomto věku shodnou svými tělesnými silami. I dítě příliš starých manželů je nedokonalé, proto by měl muž po padesátce přestat plodit potomky. V době plození legitimních dětí se má mimomanželský styk trestat. Toto spojení neslouží jenom za účelem dalšího rozmnožování rodiny, ale i pro každodenní život. Mají si vzájemně pomáhat, každý přispívá svou troškou do mlýna.. Tak lze najít chuť a užitek v takovém partnerství. Opět se to však týká správy domu.

Rozlišuje zde tři stavy: Vztah mezi pánem a otrokem; otcovskou správu podle království; manželský vztah, ve kterém má muž vládnout podle pravidel řecké polis. Muž má více než žena vlohy od přírody k vůdcovství, zatímco ženy mají odvahu a smysl pro spravedlnost, ne však s ohledem na vládnutí.

Podle něho žena morálně a intelektuálně zaostává za mužem. Žena je jen látka či hmota, zatímco muž je forma. V látce je příčina celé nedokonalosti, zatímco forma je hybnou silou. Také nazval ženu „omylem“ přírody a dal jí místo v čele oblud. Vidí u žen opět hlavní přednost v rozmnožování státu.

Euripidés pokládá muže za cennějšího než tisíce žen. Thukydides se vyjádřil o ženě takto:“ Nejlepší je ta, o níž se nedá hovořit ani v dobrém ani ve zlém.“³²

O společnosti ze 4.st.př.n.l. se také dozvídáme z řady soudních řečí. Nejdůležitější je řeč Isaiova, která se týká děditství Philokteta a Pyrrha, ve kterém hraje mimomanželské spojení velkou roli. Je zde obžalovaná hetéra Neaira. Na tomto příkladě vidíme, že byli pořád mladí muži, kteří se oddali se špatnými ženami a staří, kteří opustili své ženy, aby mohli žít s prostitutkami. Nechyběly ani ženy, které byly nevěrné.

Všeobecně platilo, že muži se morálně neprovinili, když hledali milostná dobrodružství mimo dům. V té řeči je jasně řečeno, že hetéry sloužily k pobavení, konkubíny k dennímu uspokojení a manželky k plození manželských dětí a ke strážení domu.

³² Neumann, K., S. *Dějiny ženy*. 1. vyd.. Praha. Otakar II. a Knižní klub, 1954, s. 321.

Tudíž z tohoto plyne celkově závěr, že ženám se již dostávala úcta v domácnosti, byla jim svěřena správa domu a byly také důležité jako nositelky života.

Později pod egyptským vlivem došlo k dalšímu pokroku v rovnoprávnosti v manželství- uzavírala se „svatební“ smlouva, ve které se oba zavazovali k věrnosti. Však poměr muže s otrokyní neznamenal nevěru. Ale byl mu zakázán styk s konkubínou a s milencem.

6. Élektra v moderním dramatu

Na Élektru nezapomněli ani moderní autoři. Jednou z parafrází na Aischylovu trilogii je dílo **Smutek sluší Elektře** od *Eugena Ó Nilila*.

Hlavní postavy dramatu jsou brigádní generál (rejdař) Ezra Manon, který by se dal přirovnat k Agamemnonovi, dále jeho žena Kristina- „Klytaimnéstra“, Lavínie (jeho dcera)- „Élektra“, Orin (syn Ezry Manona)- „Orestés“, Adam Brant (kapitán plachetnice)- „Aigisthos“, Petr Niles (kapitán dělostřelectva), Hazel Nilesová (Petrova sestra)- Orinova dívka, Seth Beckwith, Amos Ames, Luisa, Minnie- „sbor.“

Děj se odehrává po občanské válce v Americe v letech 1865-1866 v období občanské války „Sever proti Jihu.“ Autor je ovlivněn hospodářskou krizí v roce 1929 a to v něm vyvolává představy války, tudíž v knize ve skutečnosti nastiňuje dobu po 1.sv.v. Trilogie je rozdělena na *Návrat, Štvanice, Přízraky*.

Hlavní línie děje v první části je ta, že Ezra se má vrátit po válce domů, kde na něho čeká především jeho dcera Lavínie, kterou zde ztělesňujeme s Élektrou, oproti ní zde stojí Kristina jeho žena, která má milence Adama Branta. Lavínie je zde líčena jako strnulá, vyhublá, chodí zpříma jako generál a snaží se co nejvíce odlišit od své matky, která je vyloženě nekonvenční typ, miluje veškeré radosti života a svého muže, který je

spíše puritán z vládnoucí třídy, nenávidí a je jí odporný. O Lavínii se uchází Petr Niles, ale ona ho spíše odmítá neboť, aniž by to kdy přiznala, je zamilovaná do Adama Branta, který je zároveň milencem Kristiny. Postava Adama Branta je zde důležitou složkou neboť nám odhaluje historii rodiny Mannonů a z ní plynoucí nenávisť. Adam Brant je totiž bratrancem Ezry Mannova, neboť jeho strýc se zamiloval do jejich kanadské služky Marie a ta otěhotněla. Pochopitelně byli z domu vyhnáni a Adam si dal podle ní příjmení. Podoba Adama je nápadná s Mannonovými. Marie nakonec zemřela v bídě, neboť Ezra jí odmítl půjčit peníze a tak se Adam chtěl pomstít tím, že mu přebere jeho manželku Kristinu, což se mu povede. Adama zde můžeme tudíž přirovnat k Aigisthovi, neboť ten byl také bratranec Agamemnona a též se mu mstil na Klytaimnéstře, k čemuž ho vedla též rodové prokletí a nesváry. Kristina se však také chtěla pomstít Ezrovi a Lavínii za to, že jí odvedli do války jejího milovaného syna Orina do války, což lze přirovnat k obětování Ifigenie v Aulidě. Také Kristina touží po lásce. Lavínie nakonec odhalí matčin poměr a udeří na ni. Nakonec slíbí matce, že to otci nepoví, ale nesmí se vidět s Brantem. Kristina se domluví s Adamem, že otráví Ezru, Adam jí sežene jed. Večer se vrací Ezra domů, je patrna ochablost Kristininu citu, zatímco Lavínie je nadšená. Objevuje se zde také chorobná žárlivost Lavínie na matku kvůli otci. Ezra vyzná Kristině lásku, vyspí se spolu, Ezra jí však podezřívá z nevěry a Kristina mu vše řekne a tím mu způsobí bolesti srdce, stihne ho však otrávit. V tom okamžiku vběhne do místnosti Lavínie a Ezra ukazuje na Kristinu.

Ve druhé části se navrací Orin a Kristina zkouší zmanipulovat jeho milou Hazel proti Lavínii, neboť má strach, aby dále neovládala Orina, protože se bojí o svůj život. Orin je maminčin mazánek a trpí „oidipovským komplexem“, až chorobně miluje svou matku a začne žárlit na Branta, je mu jedno, že zemřel jeho otec. Když mu celý příběh vypráví Lavínie, Kristina se snaží z ní udělat blázna, aby jí Orin nevěřil. Lavínie však nastraží past na Kristinu tím, že položí na Ezaovu mrtvolu krabičku od jedu a Kristina se lekne. Jede okamžitě varovat Branta. Orin s Lavínii je stopují, Kristina chce s Adamem utéct. Nakonec, jakmile Kristina odejde,

zabijí Branta. Když přijedou domů, Orin vše vykládá matce, ta se z toho zhroutlí a zastřelí se. Orin se začne obviňovat, že se matka zabila kvůli němu a že on ji vlastně zabil, stejně jako Orestes, který zabije svou matku a pronásledují ho Erínyie.

V třetí části se vracejí Orin a Lavínie z cesty z Východu. Orin však blázní, myslí jen na svou vinu. Však Lavínie se změnila, je „celá matka.“ Je veselá, živá. V podstatě převzala podobu matky a Orin otce. Byli se podívat na „Ostrovech“, které jsou další leitmotiv pro tuto hru. „Ostrov“ zde představují jakousi blaženost, nespoutanost lidských radovánek. O těchto „ostrovech“ vždy vyprávěl Brant i Orin, zvláštní podoba... Lavínie je nápadně milá k Petrovi a chce si ho vzít. Orin dále propadá šílenství a začne psát dopis, ve kterém líčí celý příběh, Lavínie má strach, že vše zlé vyjde na povrch, neví, co má dělat. Orin chce dát dopis Hazel, aby ho dala Petrovi. Nechce totiž, aby si ho vzala a aby ho opustila jako jeho matka. Lavínie je tak přikována k Orinovi. Nakonec se Orin zastřelí. Lavínie prohlásí, že patří k matce a v tu chvíli jakoby se vrátila k otci. Hazel tuší něco zlého a tak se pokouší přesvědčit Lavínii, aby si nebrala Petra, ta je však proti tomu. Důležitá je scéna, kdy se Lavínie vášnivě líbá s Petrem a vykřikne: „Vem si mě, Adame!“³³ a tak se plně ukáže, že pořád toužila po Brantovi.

Lavínie je odkázaná na život v samotě bez lásky a jakoby si měla odpykat všechny zločiny Mannonů a skrýt jejich hrůzy. Velkou roli zde hrají vášně a jak již bylo řešeno, chorobná láska dcery k otci a syna k matce a také je zde zvláštní milostný trojúhelník mezi dcerou, matkou a matčíným milencem. Lavínie chce stejně jako Élektra pomstít svého otce a zachránit čest Mannonů, aby se nikdo nedozvěděl o nevlastním potomkovi Adamovi Brantovi. Orin je zde spíše oproti Orestovi slaboch, který neunesl svou vinu a nechal se zmanipulovat. Adam je stejný zbabělec jako Aigisthos, vše nechá v podstatě na ženě. Autor dává důraz na city, instinkt, bere si inspiraci od Freuda, ukazuje, jak je lidská duše zmítána vášněmi. Ukazuje zde také, jak válka zamíchá s lidskými vztahy a též s lidskou duší.

³³ Ó Neill, E. *Smutek sluší Elektře*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1960, s. 112.

Neexistuje zde však žádné usmíření na rozdíl u Aischyla, který bojuje proti zlu a chce dát světu řád. Zde není žádný soud.

7. Závěr

Kdybych měla shrnout porovnání tří tragédií o Élektře, tak si myslím, že u Aischyla je tragédie *Oresteia* svým způsobem vlastenecká a hodně je zde ukázáno, jaká práva tenkrát v Řecku byla. Je zde vidět přechod mateřského práva k otcovskému, což můžeme vidět na některých Orestových výrocích a i Élektra je zde zastáncem otcovského práva, ačkoliv by si člověk mohl myslet, že jako žena bude spíše podporovat mateřské právo. Také je zde zmíněno důležité právo krevní msty. Toto nám dokazuje silnou převahu mužského světa v té době, kdy za hlavního ploditele byl považován muž, tudíž ženy si nebylo tak váženo. Zajímavou postavou je zde Klytaimnéstra, která se zcela vymyká zvykům tehdejší doby a svým způsobem ji považuji za „rebelku“, která se snažila postavit mužskému světu, i když to ji neomlouvá jako vražedkyni. V Aischylově díle můžeme vidět současnou politickou situaci ve starověkém Řecku, kterou promítá do svého díla, zejména se zde zmiňuje o pravomoci areopagu. Viděla bych u něho ten problém, že kdo by četl toto dílo, aniž by znal soudobou situaci, tak si myslím, že by tyto narážky nepochopil.

Co se týče Sofokla, tak v jeho dílech je vidět jeho cit pro spravedlnost, pro zachování řádu, rovnováhy. Nejde mu ani tak o to, že se Orestés s Élektrou dopustili mravně vážného zločinu, jakým matkovražda bez pochyby je, ale jde mu o navrácení spravedlnosti, protože Aigisthos se chopil trůnu bezprávně a tak tomu vůbec nemělo být. Sofoklés hodně do svých hrdinů vkládá odvahu a je až mnohdy obdivuhodné, jak bojují se svým osudem a jaké mají někteří své zásady, což bych třeba ukázala na Antigoně, která ví, že nepochovat svého bratra by bylo nesprávné a nelidské, a proto to udělá bez ohledu na to, že bude potrestána. Sofoklés si libuje v protikladech, staví proti sobě odvážné hrdinky, které se nebojí trestu, zatímco proti nim stojí ženy, které jsou poslušné a bojácné vůči svým pánům, i když nejsou zrovna jejich příkazy správné.

Euripidés dává do svých tragédií více citu, více vášně a ukazuje nám, co především s námi ženami zmůže láska. Na jednu stranu jakoby ženy odsuzuje, ale na druhou jakoby se jich zastával. Takovým souhrnem těchto dvou protikladů mi připadá tragédie *Médeia*, která z nešťastné lásky zabije děti. Je více ve svých hrách intrikánský, což je v *Élektře* a v *Oresteii* dokázáno na více místech.

U Euripida mi připadá, že Orestés váhá přiklonit se k otcovskému právu, je na pochybách.

Élektra celkově mi spíše připadá jako žena, která touží po pomstě a jakoby se pro ni nechtěla vzdát svého žalu. Orestés není pro ni ničím jiným než nástrojem pomsty. Přitom sama ví, že jí pomsta mrtvého otce nevrátí.

Co se týká celkového postavení žen, tak žena sice postupně nabývá úcty v rodině, ale je to jen z hlediska správy domácnosti, neobjevují se zde žádné city, žena je stále v područí muže. Ale když se na to podíváme z jiného úhlu, tak ženy byly i tehdy velkým tématem pro muže jak už v umění či v literatuře a jistě byly nevyčerpatelnou studnicí námětů na tragédie, jak už se nám to několikrát potvrdilo.

My bachelot thesis concerns comparison of the tragedy „Elektra“ from the three most famous Greek authors: Aeschylus, Sophocles and Euripides. I wanted to point out some differences in the myth of Elektra and also character of the figure. Further, I focused on the problem of social status of women in the ancient Greece; how it was generally presented in tragedies.

Concerning the authors, it seems to me that *Oresteia* of Aeschylus is rather patrioti; Aeschylus shows here political situation at that time such as development of democracy or limitation of some institutions' powers, in this case the „Areopagus.“ Furthermore, we can see the transition of Maternal right to the paternal and this clearly shows the position of a man in ancient Greece. The opinion, that man is a main creator and mother is not so important, dominates in this work.

On the other hand, Sophocles puts emphasis on justice, the maintenance of social order and on balance. Main characters of his works are mortals who bravely fight with their fate. Some of them are firmly principled, for example Antigona, who does not hesitate to break secular law in order to comply with the Divinity having bigger power. Concerning Electra, Sophocles treats a matricide and murder of Aegisthus mere as a return of balance disturbed by Aegisthus who ascended the throne without right. Here Sophocles is inclined towards both siblings.

In Electra of Euripides there are a lot of intrigues that some scholars see as a degradation of justice. Electra and Orestes are depicted here as bloodthirsty murders who are in principle rescued by „deus ex machina.“ The author puts more passion and more emotions in his tragedies; we can find different prototypes of women in Euripides works. On one hand he seems to hate women, on the other hand I feel he upholds them. He shows what love to a man can do with us, women. Such example, where these two poles are presented, is the tragedy *Medea*.

Even though women in ancient Greece had lower social status, artists and writers could not get along without them. Women played an important role in religion, too, and, as we see, they have always been an inexhaustible treasure trove of inspiration.

Seznam literatury:

- Aischylos. *Řecká dramata*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1976.
- Sofoklés. *Tragédie*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1975.
- Euripidés. *Trójanky a jiné tragédie*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1978.
- Vogt, J. *Von der Gleichwertigkeit der Geschlechter in der bürgerlichen Gesellschaften der Griechen*. 1. vyd. Mainz: Akademie de Wissenschaften und der Literatur, 1960.
- Ó Neill, E. *Smutek sluší Elektře*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1960.
- Zinserling, V. *Die Frau in Hellas und Rom*. 1. vyd. Leipzig, 1972.
- Howald, E. *Die griechische Tragödie*. 1. vyd. Muenchen und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg, 1930.
- Mireaux, É. *Život v homérské době*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1954.
- Vernant, J.-P. *Řecký člověk a jeho svět*. 1. vyd. Praha. Vyšehrad, 2005.
- Neumann, K., S. *Dějiny ženy*. Praha. 1. vyd. Otakar II. a Knižní klub, 1999.
- Canfora, L. *Dějiny řecké literatury*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001.
- Zamarovský, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství brána, 2000.
- Vidman, L. *Od Olympu k Panteonu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1986.

Závěrem si dovoluji poděkovat

PhDr. Janu Janouškovi, PhD. za odborné vedení při vypracování mé bakalářské práce.